

NAGYPRÉPOSTI KINEVEZÉS A KALOCSAI SZÉKESFŐKÁPTALAN ÉLÉRE 1923–1924-BEN¹

APPOINTMENT AS GRAND PROVOST OF THE CENTRAL CATHEDRAL CHAPTER OF KALOCSA IN 1923–1924

Tóth Krisztina

Vatikáni Magyar Levéltári Kirendeltség

ÖSSZEFOGLALÁS

A főkegyúri jog gyakorlásának egyik fontos eleme volt a káptalani méltóságok betöltése. Ezzel foglalkozik a jelen tanulmányom, melyben egy eddig csak marginálisan vizsgált nagypréposti kinevezést elemzek. A kalocsai nagypréposti stallum Macskovics Pál 1923. március 4-ei elhunytával ürrült meg, s közel egy év múlva, 1924 februárjában végül Vass Józseffel töltötték be, akinek neve időközben a pécsi püspökségre és a kalocsai érsekségre is felmerült.

A stallum betöltése a 396. kánon 1.§-a szerint az Apostoli Szent-széknak volt fenntartva. Ezzel szemben a kalocsai káptalan 1776-os alapító levelében az szerepelt, hogy az összes kanonokot a király mint főkegyúr nevezi ki, meghagyta azonban az érseknek a bemutatás jogát a nagypréposti és mesterkanonoki stallum esetében hármas jelölés mellett, a többi stallumnál a fokozatos előrelépés, gradualis promotio érvényesült. A helyi gyakorlatot Horváth Győző káptalani helynök vázolta 1923. április 25-én Lorenzo Schioppa nunciusnak küldött levelében. Ennek nyomán került ezután az ügy 1923 májusában a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja agendájára. Itt a tanácskozásukon a bíborosok leszögezték elvi álláspontjukat, hogy főkegyúr hiányában a káptalani méltóságok betöltése a kánonjog szerint a pápa joga.

A stallumot kezdetben az Apostoli Szent-szék a Csehszlovákiából kiutasított püspökök egyikével, Batthyány Vilmossal szerette volna betölteni, azonban ő visszautasította azt és még 1923 novemberében meghalt. A kormány vetette fel Vass József népjóléti- és munkaügyi miniszter kinevezését, cserébe hajlandónak mutatkozott gesztusok megtételére (a kalocsai apostoli kormányzónak és a nagyváradi apos-

¹ Készült az MTA-PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport kérésén, a 128346-os számú *A szentszéki-magyar kapcsolatok 20. századi ismeretlen fejezetei* című NKFI PD Ösztöndíj támogatásával.

tolí kormányzónak a javadalom átadása; Somssich szentszéki követ Rómában hagyása), melyekkel meggyőzte a Szentszéket, 1924. február 6-án Vassot nevezte ki a tisztségre a pápa.

Abstract

An important element in the exercise of Hungarian Royal Patronage and Supremacy was the appointment of cathedral chapter dignities. This is the subject of the present study, in which I analyse a grand provost appointment that has so far only been marginally examined. The post of Grand Prepost of Kalocsa was vacated as Pál Macskovics passed away on March 4, 1923, and almost a year later, in February 1924, it was finally filled in by József Vass, whose name had been also raised for the bishopric of Pécs and the archdiocese of Kalocsa. The benefice was reserved for the Holy See in accordance with Can. 396 §1. Contrary to that, the 1776 founding letter of the Kalocsa Chapter stated that all canons would be appointed by the King under the Hungarian Royal Patronage and Supremacy, but it left the right of presentation with the archbishop for the grand provost and major canon posts, with triple nomination, while for the other canons gradual promotion prevailed. The local practice was outlined by Győző Horváth, vicar of the chapter, in a letter sent to Nuncio Lorenzo Schioppa on April 25, 1923. This led to the case being placed on the agenda of the Congregation for Extraordinary Ecclesiastical Affairs in May 1923. Here, at the council, the cardinals stated their theoretical position that, in the absence of a royal patron, the filling of the cathedral chapter dignities is the right of the pope according to canon law. Initially, the Holy See wanted to fill the post with one of the bishops expelled from Czechoslovakia, Vilmos Batthyány, but he refused and died in November 1923. The government proposed the appointment of József Vass, Minister of Welfare and Labour, in exchange for which it was willing to make gestures (the transfer of the benefice to the Apostolic Administrator of Kalocsa and the Apostolic Administrator of Oradea; the leaving of the Holy See Ambassador Somssich in Rome), which convinced the Holy See, and on February 6, 1924 the Pope appointed Vass to the position.

Kulcsszavak: kalocsai székesfőkáptalan, 20. századi egyháztörténet, nagypréposti kinevezés, Vass József

Keywords: central cathedral chapter of Kalocsa, 20th century church history appointment of grand provost, József Vass

Macskovics Pál kalocsai nagyprépost 1923. március 4-én elhunyt, március 7-én temették el Kalocsán.² Halálával megürült a kalocsai káptalan első méltósága. Ekkor a kalocsai érseki szék nem volt betöltve, alig két héttel korábban hunyt el ugyanis Várady Lipót Árpád érsek.³ Mivel az első olyan helyzet volt, hogy a király nélküli királyságban sor került egy főpapi szék betöltésére, mind a kormány, mind a Szentszék nagy hangsúlyt fektetett rá, hogy az ő akarata érvényesüljön. E tárgyalássorozat mellett, egy ponton annak mellékszálaként jelenik meg a kalocsai nagypréposti szék betöltése, amely több kérdést felvet. A kalocsai káptalan 1776-os alapító levelében az szerepelt, hogy az összes kanonokot a király mint főkegyúr nevezi ki, meghagyta azonban az érseknek a bemutatás jogát, a nagypréposti és mesterkanonoki stallum esetében hármassal jelölés mellett, a többi stallumnál fokozatos előrelépés, *gradualis promotio* révén. Ennek során a kalocsai érsek általában az olvasókanonokot ajánlották első helyen nagyprépostnak, a király pedig ki is nevezte őket.⁴ Olvasókanonokból lett Macskovics is nagyprépost 1922. január végén, és az érsek nevezte ki.⁵ Ez a módszer azonban már nem volt ilyen egyértelmű 1923-ban. Jelen tanulmányomban azt vizsgálom meg elsősorban szentszéki levéltári források nyomán, hogy miért és hogyan változott meg a helyzet, kik merültek fel, mint lehetséges javadalmazások, miért került a kérdés a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja ágendájára 1923 májusában, végül ki töltötte be, kivel és milyen érvek alapján a stallumot. Előjáróban érdemes megvizsgálnunk, hogy hogyan alakult általában a nagypréposti stallumok betöltése a király nélküli királyságban.

² Kalocsai Főegyházmegyei Hivatalos Közlemények az 1923. évről. Kalocsa, 1924. 13 (5. sz. Nr. 876.)

³ Az érsek 1923. febr. 18-án hunyt el, káptalani helynöknek Horváth Győző címzetes püspököt és éneklőkanonokot választották. Vö. uo. 11., 12. (4. sz. Nr. 736., 737.), valamint: Horváth Győző 1923. febr. 19-i távirata: Archivio Storico della Segreteria di Stato - Sezione per i Rapporti con gli Stati (továbbiakban: ASRS). Fondo Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari (továbbiakban: AA.EE.SS.), Pio XI, Ungheria, pos. 12–13. fasc. 21. f. 44r.

⁴ Winkler Pál: A kalocsai és bácsi érseki főkáptalan története alapítástól 1935-ig. Kalocsa 1935. 48–49.

⁵ Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár (továbbiakban: KFL.), I.1.a. Egyházkormányzati iratok, 40.ND, Capitulum, Kanonoki kinevezések 1867–1944, 413/1922 ad 651/1922 és 651/1922. Vass József vallás- és közoktatásügyi miniszternek jan. 27-én elküldött levelében az érsek a fokozatos előléptetésekkel kapcsolatban múlt időben fogalmazott (a fogalmazvány jan. 22-én kelt). Vass febr. 8-án válaszolt: a felsorolt kanonoki előléptetéseket tudomásul vette.

I. A nagypréposti stallumok betöltése

Az 1855-ben megkötött osztrák birodalmi konkordátum – amely mint állami törvény Magyarországon az 1867-es kiegyezésig jogérvénnyel bírt – 22. §-a rendelkezett a káptalani méltóságok betöltéséről. E szerint az első dignitást a pápa töltötte be, hacsak nem állt világi magán-kegyuraság alatt, míg a többi stallumra az uralkodó nevezett ki, hacsak nem püspöki szabad betöltésűek voltak vagy más jogos kegyúri betöltés alá nem estek.⁶ 1867-et követően ugyan nem került sor a becikkelyezésére Magyarországon, azonban mint egyházi törvény 1918-ig, az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlásáig érvényben volt.⁷ A magyar főpapok e paragrafus alkalmazása alól kértek felmentést 1869 áprilisában és engedélyt kaptak három évre, hogy a Szentszék nevében a király egyetértésével ők tölthessék be az első méltóságot. 1872-ben a pápa nem újította meg ezt az általános felhatalmazást, így esetről esetre kérték azt a püspökök, illetve érsekek, mígnem 1897. március 18-ától többször ötéves időtartamokra kérték és megkapták a magyar püspökök a fakultást. 1916. augusztus végén a bécsi nuncius arról értesítette a prímást, hogy a Szentszék az általános engedélyt nem hosszabbította meg, ismét esetről esetre kell kérnie az egyes főpásztoroknak.⁸ A prímás a püspöki kar megbízásából 1917. január 10-én arra hivatkozva, hogy nálunk a püspökök hármass jelölése után az uralkodó adományozta a káptalani méltóságokat, így ha nyilvánosságra jutna, hogy a nagyprépost kinevezése előtt minden alkalommal Rómához kell fordulniuk a magyar püspököknek, konfliktus származhatna belőle, ismételten kérte az engedély megadását a korábbi formában.⁹ Indokai alapján február 22-én az Apostoli Szentszék öt évre megadta a felhatalmazást.¹⁰

Időközben viszont mivel a konkordátumot megkötő egyik fél darabjaira hullott, így az Apostoli Szentszék a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja 1921. november 8-ai tanácskozásán a konkor-

⁶ *Joseph Fessler*: Studien über das österreichische Concordat vom 18. August 1855. Wien 1856. 212.

⁷ *Adriányi Gábor*: Az 1855-ös osztrák konkordátum magyar vonatkozásai. Világtörténet Ősz/tél (1993) 49.

⁸ Összefoglalóan lásd: *Bánk József*: Káptalani méltóságok Magyarországon. Bp. 1945. 12–13. Több kapcsolódó dokumentum: Archivio Apostolico Vaticano (továbbiakban: AAV), Arch. Nunz. Ungheria, busta 3A. fasc. 1., fasc. 2.

⁹ A püspöki kar 1916. nov. 15–16-ai értekezletén tárgyalta a kérdést, ekkor bízta meg Csernoch Jánost a közbenjárással. Vö. *Beke Margit*: A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1892–1918 között. Bp. 2018. 529–530. 17. pont. A prímás jan. 17-ei levele: AAV. Arch. Nunz. Ungheria, busta 3A. fasc. 3. f. 63rv.

¹⁰ *Bánk J.*: Káptalani méltóságok i.m. 13–14.

dátumot megszüntnek nyilvánította. XV. Benedek pápa pedig még aznap jóváhagyta a határozatot.¹¹ Nem volt tehát érvényes megállapodás állam és egyház között a kanonokok kinevezésére vonatkozóan sem. Ennek hiányában pedig az 1917-ben kiadott egyházi törvénykönyv 396. kánonjának 1.§-a volt érvényben, amely szerint a káptalanokban a méltóságokat az Apostoli Szentszék nevezi ki.¹² Mivel a meghatalmazás 1922. február 22-én lejárt, a magyar katolikus püspöki kar 1922. március 22-ei tanácskozásán tárgyalta a kérdést. Arra a megállapításra jutottak, hogy a káptalani statútumokba fel kell venni, hogy csak a nagyprépostság dignitás, és a püspökök e méltóság betöltését a Szentszéktől fogják ezentúl kérni, a többi káptalani tisztséget – melyek a püspöki kar véleménye szerint nem dignitások – maguk töltik be. Ezen kívül kimondták, hogy mivel Magyarország királyság, érvényesül a főkegyúri jog, így a kinevezések előtt – az Apostoli Szentszék tudtával és beleegyezésével – a kormánnyal tárgyalni kell. A fakultás meghosszabbítását nem kérték.¹³

Az előző kalocsai nagyprépost, Kleiner Lajos 1922. január 10-én távozott az élők sorából.¹⁴ A következő nagyprépost, Macskovics kinevezésére pedig pár héttel később, Horváth Győző visszaemlékezése szerint, január 27-én került sor, tehát még azelőtt, hogy lejárt volna a püspöki karnak öt évre adott fakultás.¹⁵ 1923-ban, Macskovics halálakor azonban ez már nem volt érvényben, nem kérték a meghosszabbítását sem, az osztrák konkordátum megszűnt, főkegyúr pedig nem volt a király nélküli királyságban. Ebből a rövid összefoglalóból is kitetszik, hogy mivel az 1922-ben lejáró fakultás megújítását nem kérte a püspöki kar, a káptalani méltóságok, így a nagypréposti méltóság betöltésére a Szentszék igényt formált.

¹¹ ASRS. Rapp. Sess. 1921. Sessione 1243.

¹² Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi. Romae, 1918. 108. (továbbiakban: CIC, 1918.) Lásd még: uo. 420–421. (1435. kánon)

¹³ A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1919–1944 között. I–II. (Dissertationes hungaricae ex historia Ecclesiae 12.). Szerk. Beke Margit. München–Bp. 1992. I. 92.

¹⁴ Kalocsai főegyházmegyei hivatalos közlemények az 1922. évről. Kalocsa, 1922. 5. (III. sz. Nr. 283.)

¹⁵ ASRS. AA.EE.SS. Pio XI, Ungheria, pos. 17, fasc. 24, ff. 6r–8r. Horváth Győző 1923. ápr. 25-ei levele Lorenzo Schioppa nunciusnak. Az érsek a vallás- és közoktatásügyi miniszternek jan. 27-én elküldött levélben a már megtörtént kinevezéseket kommunikálta: KFL. I.1.a. Egyházkormányzati iratok, 40.ND, Capitulum, Kanonoki kinevezések 1867–1944, 413/1922 ad 651/1922.

II. A kalocsai nagypréposti stallum betöltésének kérdése 1923-ban

1. Kezdeti elképzelések a stallum betöltésére

A kalocsai nagypréposti méltóság megüresedésének és kánonjog szerinti betöltésének kérdése vélhetően a Pápai Államtitkárságon merült fel először 1923 márciusában, a budapesti apostoli nunciussal, Lorenzo Schioppával¹⁶ folytatott beszélgetés során, aki március 1-jén Rómába utazott.¹⁷ Olaszországban töltötte a szabadságát, azonban időközben magyarországi egyházi kérdésekben is egyeztetett.¹⁸ Az 1923. március 16-ai államtitkársági jegyzetből kitűnik, hogy a kalocsai nagyprépostság megüresedett, és az 1919 márciusában Csehszlovákiából elűzött, volt nyitrai vagy beszercebányai – időközben címzetes érsekké kinevezett – püspökökkel, Batthyány Vilmossal¹⁹

¹⁶ 1920 és 1925 között volt budapesti apostoli nuncius. Karrierjének főbb állomásairól bővebben lásd: *Tóth Krisztina – Tusor Péter: Inventarium Vaticanum I. A Budapesti Apostoli Nunciatura levéltára (1920–1939). (Collectanea Vaticana Hungariae I/14.)* Bp.–Róma, 2016. XLVII.

¹⁷ Rómába utazásáról sajtóhír: (Schioppa Lőrinc nuncius szabadságra utazott.). *Nemzeti Ujság*, 1923. november 22. 4.

¹⁸ A helyettes államtitkárral, Borgongini Ducával folytatott beszélgetésére utal a pontos dátum említése nélkül a Ducának írt 1923. ápr. 29-ei levelének fogalmazványában: AAV. Arch. Nunz. Ungheria, busta 8. fasc. 2.4. f. 197rv. (A Pápai Államtitkárságon a levél nem található meg, így a nunciaturai fogalmazványra hivatkoznak.) Bővebben lásd a 31. lábjegyzetet.

¹⁹ 1870-ben született, 1911-től volt nyitrai megyéspüspök. 1919 márciusában kiutasították Csehszlovákia területéről. Két alkalommal is benyújtotta lemondását (1918 decemberében és 1919 áprilisában), melyet a pápa 1920 decemberében fogadott el, egyben címzetes érseki címet adományozott neki. Vö. *Salacz Gábor: A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt. (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 3.)* München, 1975. 12 és 18. Batthyány érsek részletesen felidézte a történeteket: Batthyány érsek kihallgatása a Persián-Malcsiner-perben. Izgalmas jelenetek a mai tárgyaláson. *Az Est*, 1921. szeptember 10. 5. Lásd még: *Tengely Adrienn: A magyar egyházak a forradalmak korában.* Eger, 2011. 143.; *Uő: Kereszt és forradalom.* Persián Ádám katolikus egyházügyi kormánybiztos emlékirata (1918. november 1.–1919. március 21.). Bp. 2019. 75–79.; *Rácz Kálmán: Az Esztergomi érsekség diszmembrációja (1919–1938).* PhD-értekezés, ELTE. Bp. 2008. 43. Lásd még: MNL. OL. K 63. (= Külügyminisztérium. Politikai osztály.) 296. cs. 34. t. 1922. ff. 270–273: 1920/212/pol. sz., Somssich szentszéki követ és meghatalmazott miniszter 1920. dec. 4-én írt levele Csáky Imre külügyminiszternek, melynek mellékletében megtalálható Pietro Gasparrinak Batthyány lemondásai tárgyában a magyar szentszéki követhozott írt 1920. dec. 1-ei levele, valamint Batthyány 1919. ápr. 26-án kelt második

vagy Radnai Farkassal²⁰ lehetne betölteni. A lapon alatta elhelyezkedő március 19-ei feljegyzésben pedig az szerepel, hogy a nuncius inkább Batthyányt ajánlaná, akit eredetileg egy püspökségre javasolt.²¹

Korábban ugyanis, amikor 1922 szeptemberében felmerült a kalocsai érseki szék várható megüresedése, még azon a véleményen volt, hogy oda Zichy Gyula pécsi püspököt kellene kinevezni, helyébe pedig Pécsre vagy Radnai Farkast vagy Batthyány Vilmost. Bár ezt az elgondolást csak Pietro Gasparri bíboros államtitkárral közölte, a kérdést felvető Klebelsberggel nem. Neki csak azt szögezte le, hogy erről még korai lenne tárgyalni a javadalmas életében, illetve azt, hogy még nem fejeződtek be a tárgyalások a kormány és a Szentszék között a püspöki kinevezések tárgyában.²² A két címzetes érseket azért javasolhatta a méltóságra, mivel sem a csehszlovák kormány részéről, sem régi egyházmegyénk terhére jövedelemben nem részesültek. A nuncius 1922. november 17-én szintén Gasparrinak már csak Batthyány Vilmost ajánlotta, mivel őt tartotta jobban rászorulónak. Ő mindössze 52 éves volt, munka nélkül maradt Budapesten, ahol egy kétszobás albérletben élt. A nuncius akkori véleménye az volt, hogy mind a kormány, mind pedig a kormányzó számára szimpatikus jelölt lenne, mivel antilegitimistának tartják, habár minden nap imádkozta szentmiséjében a „Memento pro Rege”-t.²³

1923. február 18-án meghalt Várady Lipót Árpád érsek,²⁴ és a kormány képviselői világossá tették a nunciussal folytatott eszme-

lemondó levelének másolata is.

²⁰ 1848-ban született, 1904-ben nevezték ki besztercebányai megyéspüspöknek. 1919 márciusában kiutasították Csehszlovákiából, nem sokkal ezután benyújtotta lemondását. Ezt a pápa 1920 decemberében fogadta el és címzetes érseki címet adományozott neki. Vö. *Salacz G.*: A magyar katolikus egyház i. m. 13 és 18.

²¹ ASRS. AA.EE.SS. Pio XI, Ungheria, pos. 17. fasc. 24. f. 4r.

²² ASRS. AA.EE.SS. Pio XI, Ungheria, pos. 13. fasc. 21. ff. 34v–35r. Schioppa nuncius 1922. szept. 18-án Pietro Gasparrinak írt levele. Lásd még: *Tóth Krisztina*: Az Apostoli Szentszéknek és magyarországi diplomáciai képviselőjének elképzelése a pécsi püspöki szék betöltéséről 1922–1923-ban. *Egyháztörténeti Szemle* 21. (2020) 2. sz. 73–76.

²³ ASRS. AA.EE.SS. Pio XI, Ungheria, pos. 13. fasc. 21. ff. 39r–40v. Bővebben lásd: *Tóth K.*: Az Apostoli Szentszéknek i. m. 76.

²⁴ 1914-től 1923-ig volt kalocsai érsek. Elhunytáról és saját káptalani helynök-ké történt megválasztásáról Horváth Győző 1923. febr. 19-én értesítette a budapesti apostoli nunciust: ASRS. AA.EE.SS. Pio XI, Ungheria, pos. 13. fasc. 21. f. 44r. Az elhunyt érsekről újabban: *Andor Lakatos – Rupert Klieber*: Arpad Leopold bzw. Leopold Arpad Várady (1865–1923). In: *Die Bischöfe der Donaumonarchie 1804 bis 1918. Ein amtsbiographisches Lexikon. Band I: Die röm.-kath. Kirchenprovinzen Gran, Kalocsa, Erlau im Königreich*

cserében, hogy nem szeretnének menekült vagy határon kívüli székhelyéről kormányzó püspököt Csonkamagyarországon magas főpapi pozícióba juttatni, mivel fennáll a veszélye, hogy ezzel precedenst teremtenének. Az előbbi igazságtalan lenne a nem menekültekkel szemben, az utóbbit pedig nemzeti szempontból nem tartották kívánatosnak.²⁵ A kalocsai érseki székbe ekkor Prohászka Ottokárt, helyébe Székesfehérvárra pedig Vass József népjóléti és munkaügyi minisztert szerették volna kineveztetni. Attól tartottak, hogy az előbbi méltóságra lehet ellenjelölt Batthyány.²⁶ Ezekkel az előzményekkel érkezett a nuncius március elején Rómába.

Időközben 1923. január 4-én a csehszlovák kormány ígéretet tett az Apostoli Szentseknek arra, hogy Radnai és Batthyány nyugdíjára 1920. december 16-tól visszamenőleg életük végéig vagy addig, amíg új egyházi hivatalt nem kapnak, évi 10 ezer francia frankot ad. Ehhez a nyitrai püspök, Karol Kmet'ko megígérte, hogy 20 ezer csehszlovák koronával járul hozzá, illetve a beszercebányai püspök, Marián Blaha, hogy – a javadalom átadással kapcsolatos kérdések rendezését követően – 5 ezer csehszlovák koronával, azonban ezekhez az összegekhez a címzetes érsekek még nem jutottak hozzá.²⁷ Radnai Farkas ingóságai (bútorai, magánjellegű tárgyai) kiadásánál pedig Blaha püspök nehézséget támasztott, a rongálmányok javítása fejében akarta őket visszatartani.²⁸ Mivel a címzetes érsekek még életerős, tettekre kész

Ungarn. Szerk. Rupert Klieber – Péter Tusor. Berlin, 2020. 340–345.

²⁵ Vö. *Salacz Gábor*: A főkegyúri jog és a püspökök kinevezése a két világháború között Magyarországon. (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 16.) Bp. 2002. 44.; MNL. OL. K 64. (= Külügyminisztérium. Politikai osztály. Res.) 11. cs. 34/a t. ff. 3r–6r: Klebelsberg Kuno 1923. febr. 23-i levele Daruváry Gézának, 138 res. pol./1923, f. 4r.

²⁶ Prohászka jelöltségéről a kalocsai érseki székbe lásd: *Tóth Krisztina*: Prohászka Ottokár jelöltsége a kalocsai érseki székre. A püspökkinevezések gyakorlatának próbája a király nélküli királyságban vatikáni levéltári források alapján. In: *Prohászka-tanulmányok 2015–2017. A Székesfehérvári Egyházmegye Prohászka konferenciáinak előadásai*. Szerk. Mózessy Gergely. Székesfehérvár, 2017. 320–355.

²⁷ 1923. jún. 7-én kelt a prágai külügyminiszternek a prágai nunciushoz írt levele, melyben kéri, hogy a nuncius a két címzetes érsek nevében nyilatkozzon, vagy közvetlenül az érintettek nyilatkozzanak, hogy elfogadják a kormány által jan. 4-én vázolt megoldást. A levél másolata: AAV. Arch. Nunz. Ungheria, busta 8, fasc. 2.4, f. 207rv. Lorenzo Schioppa nuncius szerint az abban foglalt összeg nem lenne elég a rangjukhoz illő megélhetésükhöz. Ezt 1923. jún. 22-ei levelében közölte Pietro Gasparri: ASRS. AA.EE.SS. Pio XI, Ungheria, pos. 17. fasc. 24. f. 17rv.

²⁸ Radnai Farkas ezzel kapcsolatban 1922. okt. 5-én Sümegen kelt levelében írt Bánffy Miklós külügyminiszternek. MNL. OL. K 63. 296. cs. 34. t. 1922.

emberként egyházi munka nélkül maradtak és egyelőre nem részesültek jövedelemből a csehszlovák államtól, illetve nyugdíjban korábbi egyházmegyéjüktől, adódott az igény, hogy megfelelő egyházi állást találjanak számukra. Ezzel tisztességes jövedelemhez juttathatták volna őket, így a csehszlovák kormány nyugdíjfizetési hajlandóságától sem függték volna. E kontextusban kerülhetett elő az esetleges kalocsai nagypréposti kinevezés.

A nuncius 1923. március 8-ai Pietro Gasparrinak írt leveléből az tetszik ki, hogy ekkor már nem feltétlenül Batthyány Vilmos volt a jelöltje a pécsi püspöki székre, ugyanis Gasparrinak további jelölteket javasolt arra az esetre, ha Batthyányról úgy vélnék, nem tudna megfelelően elvezetni egy egyházmegyét.²⁹ Az említett március 19-ei államtitkársági feljegyzés is ezt a véleményt támasztja alá.³⁰ Ennek némileg ellentmondani látszik, hogy a nuncius 1923. április 29-ei levelében Borgongini Duca helyettes államtitkárral folytatott beszélgetésére utal jelentésében, melynek során felmerült Radnai Farkas címzetes érsek kinevezése a kalocsai nagypréposti stallumba.³¹ A jelölt személyével kapcsolatban tehát – annak ellenére, hogy Schioppa nuncius Batthyányt tartotta inkább rászorulóknak – még korántsem volt egyetértés.

2. Információk a kalocsai káptalani helynöktől

A helyettes államtitkár a javadalommal és betöltésének módjával kapcsolatban kért információt a nunciustól, melyekről utóbbi április 20-ai Budapestre történő hazatérte után Horváth Győző káptalani helynöktől érdeklődött, aki április 25-én válaszolt.³² A kérdés nem elsősorban arról szólt, hogy kivel kellene betölteni a széket, sokkal inkább elvi jellegű volt, az érdekelte a Szentszéket, hogy mi volt az általános gyakorlat, amelyet a káptalani első méltóság betöltésénél követtek. Mivel a későbbiek során a válaszevél adta az alapját a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja vonatkozó ülésének, érdemes megvizsgálni a tartalmát.

A vikárius úgy tudta, hogy Magyarországon az összes kanonoki méltóságot emberemlékezet óta úgy töltötték be – a nagyprépost is beleértve –, hogy a megyéspüspök javasolt a kanonokságra és a

5790. szám.

²⁹ ASRS. AA.EE.SS. Pio XI, Ungheria, pos. 13. fasc. 21. ff. 60r–62r.

³⁰ ASRS. AA.EE.SS. Pio XI, Ungheria, pos. 17. fasc. 24. f. 4r.

³¹ Ez a levél a Pápai Államtitkárságon nem található meg Horváth Győző káptalani helynök kapcsolódó, Lorenzo Schioppa nunciushoz írt 1923. ápr. 25-ei – alább elemzendő – levele mellett, amely minden bizonnyal a mellékletét képezte, így a nunciaturai fogalmazványra hivatkozok: AAV. Arch. Nunz. Ungheria, busta 8. fasc. 2.4. f. 197rv.

³² A levél fogalmazványa: AAV. Arch. Nunz. Ungheria, busta 8. fasc. 2.4. f. 194rv.

magyar király – valójában a modern alkotmányos életben a kultusz-miniszter közbejvetelével – nevezett ki a stallumra és az adott kanonoki javadalomról is kiállította az ünnepélyes dokumentumot. Ő a levél írásakor már 15 éve dolgozott az érseki kúriában, de pápai rezervációról nem hallott.³³ Nem az egyházi tudatlanságát kell sejtünk emögött, hanem sokkal inkább az egyházi kivételek és helyi jogszokás alapos ismeretét. Ugyanis az 1917. évi egyházi törvénykönyv 1435. kánonja szerint az összes konzisztoriális javadalom és székeskáptalani kanonoki méltóság betöltése az Apostoli Szentszéknek van fenntartva, hacsak nem bármikor visszavonható javadalomról (*beneficia manualia*) van szó, vagy olyanról, amely világi vagy vegyes kegyuraság alatt áll.³⁴ A kalocsai káptalani helynök szerint a világi kegyuraság esete áll fenn, hiszen a magyar apostoli király főkegyúri jogának egyik jogosítványa a kanonokok kinevezése. Bár a főkegyúri jogot szerinte világosan soha nem adta meg a Szentszék a magyar királynak, a gyakorlatban hallgatólagosan elismerték ennek gyakorlását. Így tehát az egyházjog szerint a nagypréposti stallum betöltése sem lehet pápai rezerváció tárgya.³⁵

Horváth Győző vázolta az addigi általános és helyi gyakorlatot is. Az előbbi 1916-ig ötévenként meghosszabbításra kerülő fakultás nyomán engedélyt adott a püspököknek, hogy az Apostoli Szentszék nevében kinevezhessék a káptalani méltóságokat. Ezt viszont – ahogy az 1916. november 15–16-ei püspökkari konferencia jegyzőkönyvéből kitetszik³⁶ – akkor nem hosszabbították meg, hanem úgy határozott a Szentszék, hogy az egyes esetekben a fakultást a nunciatura fogja megadni. Ezt elnyerve a király kinevezte a püspök által felterjesztett személyt azzal a megkötéssel, hogy a nagyprépost az éves jövedelem 10%-át taxaként befizeti. Hogy ne kelljen esetről esetre kérni az engedélyt, megbízták a primást, hogy a korábbi kollektív engedély újabb öt évre történő meghosszabbítását kérje. Ezt 1917-ben meg is kapta, így újabb öt évre érvényesen nevezhették ki a püspökök az apostoli király tanácsával a káptalan első méltóságát. Viszont mielőtt ez az engedély lejárt volna, Magyarország király nélküli királyság lett.³⁷

³³ 1907-ben nevezte ki irodaigazgatónak Városey Gyula érsek. Vö. *Litterae Circulares ad venerabilem clerum archi-dioecesis Colocensis et Bacsensis anno 1907. dimissae. Colocae, 1907. 24. (IV, Nr. 235.)*

³⁴ CIC, 1918. 421.

³⁵ ASRS. AA.EE.SS. Pio XI, Ungheria, pos. 17. fasc. 24. ff. 6r–8r. Horváth Győző 1923. ápr. 25-ei levele Lorenzo Schioppa nunciának; másolat: AAV. Arch. Nunz. Ungheria, busta 8. fasc. 2.4. ff. 195r–196v.

³⁶ *Beke M.*: A magyar katolikus püspökkari tanácskozások ... 1892–1918 között i. m. 529–530.

³⁷ ASRS. AA.EE.SS. Pio XI, Ungheria, pos. 17, fasc. 24, ff. 6r–8r. Lásd még: *Bánk J.*: Káptalani méltóságok i. m. 13–14.

Bár a trónfosztás csak 1921. november 6-án következett be,³⁸ a kérdés már 1920-ban is napirenden volt, mivel a győztes hatalmak és a kisantant nem akartak erős közép-európai hatalmat, így elzárkóztak attól, hogy a Habsburgok visszatérjenek a magyar királyi trónra.³⁹ S mivel nem volt főkegyúr, bizonytalanság volt a betöltés módját illetően a püspökök között. A minisztertanács 1920. február 6-ai ülésén tárgyalta a témát,⁴⁰ melynek határozatát a vallás- és közoktatásügyi miniszter közölte a püspöki karral. E szerint mivel a királyi szék nincs betöltve, tehát nincs király, aki a főkegyúri jogot és így a káptalani méltóságok betöltését is gyakorolhatná, ezek betöltése a kánonjog szerint fog történni, amíg a főkegyúri jog gyakorlásának módját véglegesen meg nem határozzák, azonban a kinevezés előtt egyeztetni kell a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel.⁴¹ Ez a teendő a fokozatos előléptetéseknél, az ún. graduális promóció esetén is.⁴² A bíboros államtitkár 1920. február 21-én tudomásul vette ezt az ideiglenes megoldást, azzal a kikötéssel, hogy a miniszter csak politikai jellegű észrevételt tehet a jelölttel szemben, nem határozhatja meg a személyét és nem hagyhatja jóvá a kinevezést sem.⁴³ Az általános gyakorlat tehát az ekkor még érvényben levő fakultás mellett ez volt.

Kalocsán a változásokat követően Horváth leírása szerint az 1922-es esetig mindössze három kanonoki kinevezés történt. Ezeket nem részletezte, csak annyit jegyzett meg, hogy a kalocsai érsek vala-

³⁸ A IV. Károly trónfosztásáról szóló törvényjavaslat elfogadásáról lásd: Az 1920. évi február hó 20-ára hirdetett nemzetgyűlés naplója 13. Bp., 1921. 164. A vonatkozó 1921. évi XLVII. törvénycikket lásd: 1921. évi törvénycikkek. (Corpus Juris Hungarici – Magyar Törvénytár). Szerk. Térfy Gyula. Bp., 1922. 421.

³⁹ Vö. IV. Károly visszatérési kísérletei. I. füzet. [Bp.] [1921]. 4–5.

⁴⁰ MNL. OL. K 27. (= Minisztertanácsai jegyzőkönyvek) Jegyzőkönyve az 1920. február hó 6.-án tartott minisztertanácsnak, 31. pont. Ebben az szerepel, hogy míg a főkegyúri jog gyakorlásának módja tisztázást nem nyer, az egyházi főhatóság a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel történő előzetes egyeztetés után tölthesse be a kanonoki javadalmakat.

⁴¹ Vö. *Beke M.*: A magyar katolikus püspökkari tanácskozások ... 1919–1944 között i. m. 51.; ASRS. AA.EE.SS. Pio XI, Ungheria, pos. 17. fasc. 24. ff. 6r–8r.

⁴² Szó szerint: fokozatos előlépés. Ez azt jelentette, hogy ha egy kanonok elhunyt vagy püspöki méltóságra emelkedett, a rangban utána elhelyezkedő kanonokok automatikusan feljebb léptek egyet a káptalani ranglétrán. Sokszor ez nem volt lefektetve a statútumokban, az eljárás szokásjogon alapult. Bővebben lásd: *Bánk J.*: Káptalani méltóságok i. m. 26–30.

⁴³ A bíboros államtitkár levelét lásd: Primási Levéltár (továbbiakban: PL.), Cat. 15, 494/1920. Levelében a jól tájékozott kalocsai káptalani vikárius is megemlíttette: ASRS. AA.EE.SS. Pio XI, Ungheria, pos. 17. fasc. 24. ff. 6r–8r.

menyi esetben úgy járt el, hogy az 1920-as megállapodás értelmében értesítette a vallás- és közoktatásügyi minisztert, hogy a fokozatos előrelépés alapján melyik kanonokot melyik stallumra szeretné kinevezni, majd be sem várva a választ, előléptette a kanonokokat. A miniszter pedig pár napon belül a nevek említése nélkül a kinevezéseket tudomásul vette.⁴⁴

A kalocsai káptalani iratanyagból részletesebben is képet kaphatunk a három graduális promócióról.⁴⁵ Az első 1920 utáni kinevezés 1921. január 10-én történt, a bácsi kisprépost halálával megüresedett stallumtól kezdve fokozatosan előléptek a káptalan tagjai, az utolsó, ifjabb mesterkanonoki stallumra a korábbi apatini plébános, Rechner Konrád került. Az érsek a 403. kánonra hivatkozva hajtotta végre a fokozatos előlépéseket és a megürült stallum betöltését.⁴⁶ Rechner köszönőlevele a kinevezéséért június 19-én kelt,⁴⁷ miközben a vallás- és közoktatásügyi miniszter június 24-én vette tudomásul a „tervbe vett” kinevezést.⁴⁸ A következő üresedés a káptalanban ugyanebben az évben az örkanonok halálával következett be. A vallás- és közoktatásügyi minisztert az érsek szeptember 28-án értesítette a fokozatos előléptetésekről, illetve hogy az addigi futaki plébános, Wiederkehr Józsefet szándékozik ifjabb mesterkanonokká kinevezni.⁴⁹ Vass József október 5-én hagyta jóvá a „tervbe vett” intézkedést.⁵⁰ Az érintett papnak írt levél vázlata a kinevezéséről szeptember 28-án kelt, azonban a datálást október 3-ra javították.⁵¹ Látható tehát, hogy

⁴⁴ Uo. f. 7rv.

⁴⁵ Ezekben közös pont, hogy míg a székesfőkáptalanhoz, az érintettekhez vagy a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez írt levelek fennmaradt vázlatainak megfogalmazásában általában már megtörtént kinevezés szerepel, esetleg átjavítva a kinevezés szándékára, a vallás- és közoktatásügyi miniszter minden esetben a „tervbe vett” kinevezéseket hagyta jóvá. Erre az érseki irodában is figyeltek, több helyen a palliumon pirossal a „tervbe vett” kifejezés idézőjelbe téve szerepel.

⁴⁶ KFL. I.1.a. Egyházkormányzati iratok, 40.ND, Capitulum, Kanonoki kinevezések 1867–1944, 2286 ad 2462/1921

⁴⁷ KFL. I.1.a. Egyházkormányzati iratok, 40.ND, Capitulum, Kanonoki kinevezések 1867–1944, 2285 ad 2462/1921

⁴⁸ KFL. I.1.a. Egyházkormányzati iratok, 40.ND, Capitulum, Kanonoki kinevezések 1867–1944, 2462/1921.

⁴⁹ KFL. I.1.a. Egyházkormányzati iratok, 40.ND, Capitulum, Kanonoki kinevezések 1867–1944, 3498/1921 ad 3610/1921.

⁵⁰ KFL. I.1.a. Egyházkormányzati iratok, 40.ND, Capitulum, Kanonoki kinevezések 1867–1944, 3610/1921. Vass József levelében hivatkozott rá, hogy szept. 28-ai keltezéssel kapta meg az érsek levelét.

⁵¹ KFL. I.1.a. Egyházkormányzati iratok, 40.ND, Capitulum, Kanonoki kinevezések 1867–1944, 3498/1921 ad 3610/1921.

a kinevezés ismételten a vallás- és közoktatásügyi miniszter válasza előtt kelt. A harmadik eset a nagyprépost 1922-ben bekövetkezett halála volt, mely stallumra az érsek Horvát Győző állítása szerint 1922. január 27-én nevezte ki Macskovicsot, tehát még az ötéves fakultás lejártá előtt.⁵² A fokozatos előléptetést a vallás- és közoktatásügyi miniszter február 8-án nyugtázta.⁵³ Az ifjabb mesterkanonoki stallumot Várady némileg később töltötte be, február 16-án értesítette a vallás- és közoktatásügyi minisztert, hogy szándékában áll Kalmár Sándort e hivatalra kinevezni, aki február 28-án ezt tudomásul vette.⁵⁴ Az érintettnek a kinevezésről szóló okirat február 21-én kelt.⁵⁵

1923-ban ismét a nagypréposti stallum ürült meg. Horváth véleménye szerint nincs akadály, hogy az Apostoli Szentszék nevezze ki Macskovics hivatali utódját, azonban – ahogy a bíboros államtitkár annak idején helyben hagyta – nem szabad mellőzni az előzetes egyeztetést a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel. Végül felvetette, hogy figyelembe véve a magyar körülményeket és az idézett kánonokat, talán meg kellene határozni, hogy a stallum mentes legyen a rezerváció alól, vagy vissza kellene térni a korábbi gyakorlathoz, amelynek meghosszabbítását 1922-ben a püspökök nem kérték.⁵⁶

3. A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának 1923. május 21-ei ülése

A káptalani helynök felvetése nyomán a kérdést a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának tanácskozása vitatta meg májusban.⁵⁷ Vélhetően azért ez a dikasztérium, mivel a kánonok kinevezése a magyar közjogi álláspont szerint a főkegyúri jog egyik jogosítványa

⁵² ASRS. AA.EE.SS. Pio XI, Ungheria, pos. 17. fasc. 24. f. 7v. Valamint: KFL. I.1.a. Egyházkormányzati iratok, 40.ND, Capitulum, Kanonoki kinevezések 1867–1944, 413/1922 ad 651/1922.

⁵³ KFL. I.1.a. Egyházkormányzati iratok, 40.ND, Capitulum, Kanonoki kinevezések 1867–1944, 651/1922.

⁵⁴ KFL. I.1.a. Egyházkormányzati iratok, 40.ND, Capitulum, Kanonoki kinevezések 1867–1944, 814/1921 ad 955/1921. Vass József hivatkozik arra, hogy az érsek levele febr. 16-án kelt. A vázlat szintén febr. 16-ai keltezésű.

⁵⁵ KFL. I.1.a. Egyházkormányzati iratok, 40.ND, Capitulum, Kanonoki kinevezések 1867–1944, 813/1921 ad 955/1921. A Kalocsai Főegyházmegyei Levéltárban a kanonoki kinevezések kapcsán áttekintettem a KFL. I. b. 9. Káptalan működésére vonatkozó iratokat tartalmazó dobozt és a vizsgált periódussal foglalkozó Főkáptalani jegyzőkönyvet (KFL. II.1.a.) is, azonban ezekben nem találtam érdemi információt. Elsődlegesen a beiktatások időpontját közli: *Lakatos Andor*: A Kalocsai Főszékeskáptalan Levéltára (reperitórium). Kalocsa 1998. 91–106.

⁵⁶ Vö. ASRS. AA.EE.SS. Pio XI, Ungheria, pos. 17. fasc. 24. ff. 6r–8r.

⁵⁷ ASRS. Rapp. Sess. 1921, Sessione 1262.

volt, amely jog egyes jogosítványainak gyakorlására a magyar állam igényt formált, míg az Apostoli Szentszék nem mondta ki a megszüntét csak király hiányában a felfüggesztését. Tehát állam és egyház kapcsolatát érintette a téma, ezekben az ügyekben pedig a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja volt az illetékes.⁵⁸

A körülményeket ismertető pár oldalas előkészítő füzet mellett a jegyzőkönyv meglehetősen rövid, egy-egy mondatos észrevételeket rögzít. A füzet tartalmazza a helyzet felvázolását, valamint annak leszögezését, hogy a Pápai Államtitkárság részéről az merült fel, hogy a lemondani kénytelen és megfelelő ellátás nélkül maradt püspökök egyikéről így lehetne gondoskodni. Név szerint úgy vélték, hogy Radnai Farkas címzetes érseket kellene kinevezni a méltóságra. Azt olvasták ki a káptalani helynök leveléből, hogy korábban a kormány töltötte be a káptalani méltóságokat, és már 1916 előtt azért adtak a kinevezésre a püspököknek különleges felhatalmazást, hogy elkerüljék a konfliktust a kormánnyal. Azt a következtetést vonták le továbbá belőle, hogy Horváth az 1435. kánon 2. §-a alapján szeretné, ha ma is a kalocsai ordinárius nevezhetné ki a nagyprépostot. Felmerült tehát a kérdés: tényleg igaz, hogy Magyarország akkori helyzetében a javadalmat nem fenntartottként kell kezelni az állítólagos főkegyúri jog miatt, amely a javadalomhoz kapcsolódik? Akkor is, ha nincs főkegyúr, aki a prezentálás jogát gyakorolhatná? Ki lép tehát a helyébe? Az előkészítő füzet a feltett kérdésekre sugallja a választ, hogy az, aki ha nem lenne főkegyúri joghoz kötve a javadalom – tekintve, hogy káptalani első méltóságról van szó –: maga a római pápa. Ezzel szemben vélte úgy Horváth a vonatkozó kánon sajátos értelmezésével, hogy mivel akkor épp nincs főkegyúr, a javadalom szabad betöltésű. Adódott tehát a tanácskozó bíborosok számára megválaszolandó kérdés, hogy milyen eljárást kellene követni a kalocsai nagypréposti javadalom betöltésénél.⁵⁹

A május 21-ei ülésen Pietro Gasparri bíboros államtitkár,⁶⁰ Gaetano de Lai, a Konzisztoriális Kongregáció bíboros titkára,⁶¹

⁵⁸ Vö. *Niccolò del Re*: La Curia Romana. Lineamenti storico-giuridici. Seconda edizione. Roma 1952. 107.; *Bánk József*: Egyházi jog. Bp. 1958. 55.

⁵⁹ ASRS. Rapp. Sess. 1921, Sessione 1262, Sacra Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari. Colocza. Provvista di Beneficio.

⁶⁰ A XV. Benedek idején az államtitkári hivatal viselő Pietro Gasparrit 1922. febr. 6-án XI. Pius pápa is kinevezte államtitkárává. Acta Apostolicae Sedis (továbbiakban: AAS.) 14. (1922) 6. sz. 171. Mint ilyen ő állt a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának élén prefektusként. Vö. *Bánk J.*: Egyházi jog i. m. 55.

⁶¹ 1908-tól volt a Konzisztoriális Kongregáció bíboros titkára. Vö. AAS 1. (1909) 1. sz. 111.

Merry del Val, a Szent Officium bíboros titkára,⁶² Raffaele Scapinelli Léguigno, a Szerzetesi Kongregáció bíboros prefektusa,⁶³ Gateano Bisleti, a Szemináriumok és Egyetemek Kongregációjának bíboros prefektusa,⁶⁴ valamint Andreas Früwirth⁶⁵ bíboros és Francesco Borgongini Duca helyettes államtitkár,⁶⁶ az ülésről a jegyzőkönyv készítője vettek részt.⁶⁷ De Lai szerint a főkegyúr jogait az egyházjogi törvénykönyv akkor védi, ha az létezik. Itt azonban nem ez a helyzet, így nincs is jogalapja a feltett kérdésnek. Merry del Val hasonlóan vélekedett, szerinte egyszerűen annyit kellene válaszolni, hogy mivel nincs koronás király, így a javadalmat az egyházjog szabályai szerint töltik be, amely a betöltését az Apostoli Szentszék számára tartja fenn. Scapinelli azt a megfigyelését közölte, hogy a Szentszék soha nem ismerte el a magyar király főkegyúri jogát és a püspököknek a nagyprépost kinevezésénél is az Apostoli Szentszék nevében történő kinevezést engedélyezte. Végül Gasparri szintén arra az álláspontra helyezkedett, mint Merry del Val. Véleménye szerint ezt úgy kellene Horváthnak megírni – tekintve, hogy ekkor még nincs végleges szentszéki határozat arról, hogy létezik-e főkegyúri jog –, hogy: feltételezve, de nem megengedve a létezését a magyar királyi főkegyúri jognak, mivel gyakorlatban nincs főkegyúr, az egyházjogi normák szerint az Apostoli Szentszék tölti be a stallumot. A pápa a bíborosok tanácskozásának eredményét május 22-én hagyta jóvá.⁶⁸

A kinevezendő személyről az ülés jegyzőkönyvében nincs szó, amelyből kitetszik, hogy a célja nem a kinevezés konkretizálása volt, hanem a főkegyúr hiányából és a kánonjogi passzusok értelmezéséből fakadó ellentmondás tisztázása és az Apostoli Szentszék jogainak védelme. A nuncius a tanácskozás eredményéről Borgongini Duca június 9-ei levele nyomán, a Gasparri által tervezettnél némileg finomabb formában, latin nyelven informálta Horváth Győzöt június 20-án: mivel nincs főkegyúr, így a kánonjog szerint, a 396. kánon 1. §-a értelmében a Szentszéknek van fenntartva a nagypréposti stallum betöltése.⁶⁹

⁶² 1914. okt. 14-től töltötte be e tisztséget. Vö. AAS 6. (1914) 16. sz. 525.

⁶³ E tisztséget 1918. dec. 19-étől töltötte be. Vö. AAS 11. (1919) 1. sz. 30.

⁶⁴ A pápa 1915. dec. 1-jén nevezte ki a Szemináriumok és Egyetemek Kongregációjának élére. Vö. AAS 7. (1915) 19. sz. 547.

⁶⁵ A pápa 1915. dec. 6-án kreálta bíborossá, domonkos szerzetes volt. Vö. *Annuario Pontificio* (továbbiakban: AP.), 1916. 50.

⁶⁶ Kinevezése 1922. okt. 14-én kelt. Vö. AAS 14. (1922) 15. sz. 563.

⁶⁷ Valamennyi felsorolt bíboros a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja tagja volt. Vö. AP, 1922. 410.

⁶⁸ ASRS. Rapp. Sess. 1921, Sessione 1262.

⁶⁹ A nuncius levele: AAV. Arch. Nunz. Ungheria, busta 8. fasc. 2.4. f. 199rv.

4. Batthyány Vilmos jelöltsége a kalocsai nagypréposti stallumra

Kezdetben, ahogy a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja ülését előkészítő füzetből láthattuk, Radnai Farkas neve merült fel a nagypréposti méltóságra.⁷⁰ Batthyány Vilmost az egri nagyprépostságra szánták. Legalábbis a pápa kézírásával írt, keltezetlen lapon az utóbbi stallum mellett Batthyány, a kalocsai nagypréposti stallum mellett Radnai neve szerepelt, alattuk pedig Novák Istváné, akinek a Keleti Egyházügyi Kongregációban adott volna munkát.⁷¹ Hozzá kell azonban tennünk, hogy az egri nagypréposti méltóság ekkor még nem volt üres: 1921-től Csekó Gábor töltötte be. Félreértésből adódott, hogy felkerült a listára.⁷² Borgongini Duca szerint, amikor a Csehszlovákiából kiutasított, illetve azt elhagyni kényszerült püspökök ügyét tárgyalta XI. Piussal a pápai audiencián, akkor adta át neki a pápa a cédulát, azt állítva, hogy Schioppa nuncius javasolta ezt a megoldást. Mindazonáltal a helyettes államtitkár a nunciusnak írt levelében hoztatta, hogy amennyiben Batthyány ügyének rendezését sürgősebbnek tartja, jelezze.⁷³ Valószínűsíthető tehát, hogy Schioppa nuncius római tartózkodása alatt magával a pápával is beszélt a témáról, aki április 17-én fogadta audiencián, és vagy a nuncius nem tájékozódott kellően, vagy a pápa utólag esetleg nem jól emlékezett a beszélgetés részleteire.⁷⁴

⁷⁰ ASRS. Rapp. Sess. 1921, Sessione 1262, Sacra Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari. Colocza. Provvista di Beneficio.

⁷¹ A kézzel írt ceruzás feljegyzések: ASRS. AA.EE.SS. Pio XI, Ungheria, pos. 17. fasc. 24. f. 15r; a róluk készült másolat: uo. f. 3r. Borgongini Duca küldte el 1923. jún. 2-án visszakérőleg a feljegyzést Schioppa nunciusnak, a kísérőlevelében olvasható, hogy a pápa kézírása. Vö. AAV. Arch. Nunz. Ungheria, busta 8. fasc. 2.4. ff. 200–201r.

⁷² Az egri nagypréposti stallum Debreczeni János halálával 1921 márciusában üresedett meg, azonban nem maradt sokáig üresen. Májusban sor került Csekó Gábor olvasókanonok nagypréposttá történő kinevezésére. Vö. Hírek. Meghalt az egri nagyprépost. Az Est, 1921. április 1. 4.; Napihírek. (Egyházi kinevezések.). Budapesti Hírlap, 1921. május 11. 4. Az 1921-es Schematismusban Csekó Gábor még olvasókanonokként szerepelt, 1922-től nagyprépost volt és e hivatalt viselve hunyt el 1930-ban. Vö. Schematismus cleri archi-dioecesis Agriensis ad annum Jesu Christi 1921. Agriae [1921]. 5.; Schematismus cleri archi-dioecesis Agriensis ad annum Jesu Christi 1922. Agriae [1922]. 5.; Apró hírek. (Meghalt az egri nagyprépost.). Budapesti Hírlap, 1930. június 11. 9.

⁷³ Borgongini Duca 1923. jún. 2-ai levele: AAV. Arch. Nunz. Ungheria, busta 8. fasc. 2.4. ff. 200–201r.

⁷⁴ Vö. Hírek. (Schioppa nuncius a pápánál.). Magyarország, 1923. április 17. 4.

A nuncius június 22-ei válaszában jelezte, hogy az egri nagypréposti javadalomnál félreértésről volt szó,⁷⁵ ugyanekkor kelt jelentésében pedig a volt nyitrai püspököt javasolta a kalocsai nagypréposti javadalom betöltésére. Ezt szociális szempontokkal támasztotta alá. Radnai ugyanis a veszprémi püspök vendégszeretétét élvezte egyik kastélyában, illetve úgy tudta, hogy tőle kapott anyagi támogatást is, míg Batthyány püspök Budapesten egy kétszobás albérletben élt és az angolkisasszonyoknál étkezett. Ennek ellenére a büszkesége és jelleme miatt valószínűsítette, hogy nem fogja elfogadni a javadalmat abban a kalocsai főegyházmegyében, ahol nemrég még úgy gondolta, hogy érsek lehet.⁷⁶ Mindezek ellenére, ha a Szentszék arra utasítja, akkor foglalkozni fog az ügygel. Különösen, hogy a csehszlovák állam által felajánlott 10 ezer francia frank nyugdíj szerint a két főpapnak nem elegendő a tisztességes megélhetéshez, tekintve, hogy a magyar korona mindennap veszít az értékéből, a megélhetési költségek pedig napról napra nőnek, és ahogy kompetens személyek

⁷⁵ ASRS. AA.EE.SS. Pio XI, Ungheria, pos. 17. fasc. 24. f. 13rv.

⁷⁶ Reális esélye ennek a verzióknak tulajdonképpen nem volt. Horthy Miklós kormányzó, amennyiben Prohászka Ottokár vagy Vass József kalocsai érseki kinevezése nem lenne keresztülvihető, szívesen vette volna Batthyány Vilmos kalocsai érseki kinevezését. Vass Józsefről, aki a kormány jelöltje volt a kalocsai érseki székbe, Horthy úgy vélekedett, hogy túl nagy ugrás lenne számára ez a méltóság, szerencsésebb lenne például Győrbe utódlási joggal ellátott koadjutornak kinevezni a beteg Fetser Antal püspök mellé, azonban mivel ő volt a kormány jelöltje, mellyel nem szeretett volna konfliktust, hivatalosan őt támogatta Kalocsára, és csak másodsorban említette meg, hogy ha kinevezése nem lenne keresztülvihető, akkor Batthyányt ajánlja. Vö. *Tóth K.*: Prohászka Ottokár i. m. 346. Valamint: ASRS. AA.EE.SS. Pio XI, Ungheria, pos. 13. fasc. 21. ff. 83r–84v, Schioppa nuncius 1923. máj. 3-ai jelentése Pietro Gasparri bíboros államtitkárnak. Batthyányt Csernoch János hercegprimás Klebelsberg Kunonak „könnyen ütköző, túl kemény” emberként írta le, aki a hosszú nyitrai kormányzása alatt „a szélesebb rétegek előtt mindig idegen maradt”. Ezért nem látta volna szívesen kalocsai érseki székben. Klebelsberg pedig menekült püspökként nem tartotta volna szerencsésnek a kinevezését. A nuncius bár a vallás- és közoktatásügyi miniszternek felvetette Batthyány lehetséges érseki kinevezését, valójában a Pápai Államtitkárságra küldött leveleiben végig Zichy Gyula kinevezése mellett érvelt. Vö. MNL. OL. K 64. 11. cs. 34/a t. 1924. Klebelsberg Kuno 1923. febr. 23-ai levele Daruváry Gézának, a külügyminisztérium vezetésével ideiglenesen megbízott igazságügyminiszternek. A nuncius véleményéhez lásd: *Tóth K.*: Prohászka Ottokár i. m. 330. 332. 333. 334–345. 347.

prognosztizálják: nőni is fognak.⁷⁷ Ebben nem tévedett a nuncius, 1923 márciusától hiperinfláció kezdődött Magyarországon.⁷⁸

Július 5-én Gasparri már arról értesítette, hogy a pápa kész a kalocsai nagypréposti javadalmat Batthyáynak juttatni, azonban arra kérte, hogy értesítse arról, hogy a csehszlovák kormány nagy valószínűséggel, ha egyházi javadalomhoz jut, tovább nem fogja a megígért nyugdíjat utalni, mivel csak addig ígérte meg azt, míg más egyházi tisztséget nem kap. Másrészről a nyugdíj emelésére tett bármely kísérlet – még a Szentszék részéről is – biztosan sikertelen lenne. Így ha visszaautásítja a felajánlott javadalmat, akkor a Szentszék nem tudna az ellátásáról megfelelően gondoskodni.⁷⁹ Schioppa nuncius július 12-én francia nyelven kommunikálta a Gasparri által leírtakat.⁸⁰ Mivel Batthyány Vilmos ekkor a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságban, Felsőlendván tartózkodott, onnan válaszolt július 18-án. Mindössze arra szorítkozott, a postai cenzúrára hivatkozva, hogy udvariasan elutasította a felajánlott javadalmat.⁸¹ A választ július 26-án közölte minden további magyarázat nélkül a nuncius Gasparrival.⁸² Ezt követően a szentszéki levelezés a témáról jópár hónapra megszakadt. Batthyány visszautasításában közrejátszhatott büszkesége és esetleges reménykedése, hogy – mivel Zichy egészségi állapota miatt nem szeretné a kalocsai érsekséget elfogadni⁸³ – mégiscsak ő

⁷⁷ ASRS. AA.EE.SS. Pio XI, Ungheria, pos. 17. fasc. 24. f. 17rv.

⁷⁸ Erről rendkívül részletesen ír: *Botos János: A fizetőeszköz inflációja az első világháború alatt és után 1914–1924.* Múltunk 60. (2015) 3. sz. 70–138. A fenti információra: uo. 120.

⁷⁹ AAV. Arch. Nunz. Ungheria, busta 8. fasc. 2.4. f. 205rv.

⁸⁰ AAV. Arch. Nunz. Ungheria, busta 8. fasc. 2.4. f. 206rv. A nuncius Körmendre küldte levelét.

⁸¹ AAV. Arch. Nunz. Ungheria, busta 8. fasc. 2.4. f. 203r.

⁸² ASRS. AA.EE.SS. Pio XI, Ungheria, pos. 17. fasc. 24. f. 20r. A Pápai Államtitkárság anyagában megtalálható egy 1923. aug. 13-ai keltezésű levélfogalmazvány (uo. f. 21), melyben Pietro Gasparri tudomásul vette a nuncius értesítését azzal a megkötéssel, hogy érvényben vannak az általa július elején leírtak, azonban ennek eredetije nem található meg a vonatkozó nunciatúrai iratok között. Vagy nem került elküldésre, vagy elkallódott, vagy szórvány anyagként máshová került iktatásra.

⁸³ Vö. például: *Lakatos Andor: A kalocsai érsekség 100 esztendeje.* A kalocsa-bácsi érsekségtől a kalocsa-kecskeméti főegyházmegyéig 1909–2009. Pozsony 2009. 26.; *Salacz G.: A főkegyúri jog i. m. 77.* Arról, hogy Zichy orvosi igazolást is hozott AAV. Arch. Nunz. Ungheria, busta 8. fasc. 2.2. f. 141r: De Lai a Konzisztoriális Kongregáció titkára 1923. aug. 6-ai Lorenzo Schioppa nunciusnak írt levele. Ha XV. Benedek pápa (1914–1922) nem hunyt volna el 1922-ben, akkor előfordulhatott volna, hogy Batthyányt nevezi ki kalocsai érseknek, ugyanis Somssich követ 1921. febr.-i értesülése

lehetne az érsek. November 25-én a kérdés végleg tárgytalanná vált: Batthyány Vilmos ugyanis életének 53. évében Kőrmenden elhunyt.⁸⁴

III. A kalocsai nagypréposti stallum betöltése Vass Józseffel

1. A kalocsai érseki javadalom átadása és a nagypréposti kinevezés összefüggése

A nagypréposti méltóság betöltése a kalocsai érsekség betöltésének kontextusában került ismét szóba. A kormány kezdetben Prohászka Ottokárt szerette volna kineveztetni a kalocsai érseki méltóságra, a helyére pedig Vass József népjóléti és munkaügyi minisztert,⁸⁵ majd április végére, amikor egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy Prohászka index ügye miatt a Szentszék nem fogja kinevezni, Vass József lett a prímás, illetve a kormány új jelöltje Kalocsára. A kormányzó csak azért támogatta ezt a tervet, hogy ne kerüljön ellentmondásba a kormánnyal, az ő favoritja Batthyány volt.⁸⁶ Az Apostoli Szentszék viszont nem szeretett volna politikus püspököt, így a kormány és Vass reményei sem realizálódtak. A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja bíborosainak 1923. május 21-ei tanácskozását követően a bíborosok javaslatát követve a pápa Zichy Gyulát, a pécsi püspököt szerette volna kalocsai érsekké kinevezni,⁸⁷ azonban a kormány el-

szerint a pápa megígérte neki, hogy a legközelebb megürülő püspökségre ki fogja nevezni. Vö. *Salacz G.*: A főkegyúri jog i. m. 77.

⁸⁴ Vö. Hírek. Batthyány Vilmos gróf címzetes érsek meghalt. Nemzeti Ujság, 1923. november 25. 5.

⁸⁵ *Timár István*: A bethleni konszolidáció „szürke eminenciása”. – Vass József politikai pályafutásának vázlata – . Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények 22. (1995) 4. sz. 69. A nemzetgyűlésnek ekkor nem volt tagja, mivel Vasváron, a pótválasztáson, melyen indult, Haller Istvánnal szemben alulmaradt. Vö. Nemzetgyűlési almanach. Szerk. Lengyel László – Vidor Gyula. Bp. 1922. 211. A kormány kívánságát a kinevezésekre vonatkozóan 1923. márc. 4-én foglalta írásba a szentszéki követség: ASRS. AA.EE.SS. Pio XI, Ungheria, pos. 13. fasc. 21. f. 43r, aláírás nélküli lapon.

⁸⁶ Sokkal részletesebben lásd: *Tóth K.*: Prohászka Ottokár i. m. 334–348.

⁸⁷ Arról, hogy a Szentszék határozottan a papok politizálása ellen foglalt állást, Gasparri e tárgyban körlevelet is kiadott, hogy nem szeretnének Vass esetével precedenst teremteni: MNL. OL. K 64. 11. cs. 34/a t. 302. res. pol./1923, 24-es szám. Somssich követ 1923. máj. 19-ei levele Daruváry Géának, a külügyminisztérium vezetésével megbízott igazságügyi miniszternek. (Az irat másolatban megtalálható: MNL. OL. K 105 [=Külügyminisztérium. Vatikáni követség.], 35. csomó, M-6j. 1923/88. pol. sz. f. 73–76). A bíborosok szintén nem szerettek volna politikus püspököt, melyhez hozzájárult az is, hogy Andreas Frühwirth bíboros Vass tanítása tisztaságával kapcsolatban fogalmazott meg kételet. Vö. ASRS. Rapp. Sess. 1923, Sessione 1262. Az utóbbi vá-

lenállása és a jelölt egészségügyi okokra történő hivatkozása miatt október végén meghagyva a pécsi püspöki székben kalocsai apostoli kormányzónak nevezte ki.⁸⁸ Így nem üresedett meg Pécsen a püspökség – ezzel úgy tűnt, hogy ejtette Mészáros János budapesti helynök pécsi megyéspüspöki kinevezését, amely az egyik konfliktusforrás volt a kormánnyal⁸⁹ – és lehetőséget adott Zichynek arra, hogy hozzá-
szokjon Kalocsához.

Az érintett pécsi megyéspüspököt már október 29-én értesítette Pietro Gasparri bíboros a kalocsai apostoli kormányzói kinevezéséről, de ekkor még pápai titoktartás terhe mellett tilos volt bárkivel ezt közölnie.⁹⁰ November 17-én el is fogadta a hivatalt, kérve, hogy az érseki javadalmat ő kezelhesse.⁹¹ E tényről a szentszéki követ révén a külügyminiszter már másnap a napi jelentésből értesült. Somssich ugyanis Borgongini Ducával folytatott eszmecserét, aki közölte vele, hogy megérkezett a válasz, így a kinevezés befejezett tény. Egyben arra kérte, hogy járjon közben a magyar kormánynál, hogy ne gördítsenek akadályt az apostoli kormányzó birtokba helyezésének útjába. A szentszéki követ azt felelte, hogy ha a kormány bele is egyezne ebbe, akkor sem azért, mert megelégedéssel veszi tudomásul, hanem a konfliktus elkerülése érdekében és a Szentszék iránti tiszteletből, és arra kérte a Szentszékot, hogy legyen több figyelemmel a magyar kormány kérései iránt a jövőbeli kinevezéseknél.⁹² Zichy kalocsai apostoli kormányzói kinevezéséről a nuncius dekrétuma december 10-én kelt.⁹³ Hogy kapcsolódik mindez a kalocsai nagypréposti stallumhoz?

dakhoz és azok tartalmának mérlegeléséhez lásd: *Tóth K.*: Prohászka Ottokár i. m. 350–351.

⁸⁸ Vö. Pietro Gasparri 1923. okt. 29-ei levele Zichy Gyulának: KFL. I.1.c. „Hivatali iratok. Beszédék. Meghívók” feliratú doboz.

⁸⁹ Legalábbis egyelőre ejtette Mészáros jelöltségét. Sokkal bővebben lásd: *Tóth K.*: Az Apostoli Szentszéknek i. m. 72–93.; *Uő.*: A pécsi püspöki szék 1926-os betöltése. *Századok* 154. (2020) 4. sz. 855–880.

⁹⁰ KFL. I.1.c. „Hivatali iratok. Beszédék. Meghívók” feliratú doboz. A Konzisztoriális Kongregáció titkára, Gaetano de Lai egy nappal később, okt. 30-án értesítette a kinevezésről Zichy Gyulát: uo. A kinevezést bizalmas formában már 1923. nov. 3-án bizalmas formában közölte az államtitkár: MNL. OL. K 64. 11. cs. 34/a t. f. 288r. számjeltávirat.

⁹¹ ASRS. AA.EE.SS. Pio XI, Ungheria, pos. 13. fasc. 22. ff. 52r–53r. Gaetano de Lainak egy nappal később, nov. 18-án erősítette meg, hogy elvállalja a kalocsai apostoli adminisztrátori megbízást: ASRS. AA.EE.SS. Pio XI, Ungheria, pos. 13. fasc. 22. f. 58r.

⁹² MNL. OL. K 64. 11. cs. 34/a. t. ad 649. res. pol./1923, 62. szám, Somssich követ 1923. nov. 18-ai levele Daruváry Géza külügyminiszternek, másolat.

⁹³ Lorenzo Schioppa még aznap elküldte Zichy Gyulának. A dekrétum eredetije: KFL. I.1.c. Zichy Gyula, „Gratulatio. Részvétnyilvánítás. Nyomtatványok.

Erre a magyarázatot Lorenzo Schioppa nuncius december 7-ei és Khuen-Héderváry Károly december 8-ai jelentései adják meg, melyek ugyanazt az eseményt két különböző szemszögből ismertetik. December 6-án ugyanis Bethlen István miniszterelnök magához kérte Zichy Gyulát és annak jobb keze, Mosonyi Dénes kanonok jelenlétében megbeszélte vele az apostoli kormányzói kinevezés kérdését. A nuncius narratívája szerint – amely Zichy Gyula elbeszélésére támaszkodik – a miniszterelnök biztosította róla, hogy nem ellenzi a kormány a Szentszéknek ezt a lépését, azonban azt kívánja, hogy a megüresedett nagypréposti stallumra Zichy Vass Józsefet nevezze ki. Erre válaszolta azt, hogy mivel nem tud hivatalosan a kinevezéséről, nem is tud kötelezettséget vállalni ilyenre. Ezután az érseki menza javainak kezeléséről folytattak eszmecserét. Bethlen kijelentette, hogy a kormánynak joga van beleszólni a püspöki javak kezelésébe, amire Zichy azt fejtegette, hogy nem kisebb vagy nagyobb összeget szeretne a kormánytól kapni, hanem az összes javat, amik az érseket megilletik. Erre a miniszterelnök azt válaszolta, hogy ez egy olyan kérdés, amelyet a minisztertanács fog szabályozni, ha hivatalos értesítést kapnak a kinevezéséről.⁹⁴

A szóváltás értékeléséhez fontos tudatosítani, hogy a vagyonfelügyeleti jog az apostoli királynak volt a joga, melyet 1867 után a vallás- és közoktatásügyi miniszter útján gyakorolt. Ebből következett, hogy a széküresedés idején a javadalmat miniszteri biztos kezelte, és a jövedelem a Vallásalapba folyt be. Bár apostoli király 1923-ban nem volt, Magyarország király nélküli királyság volt, és habár a kormányzó a főkegyúri jogokat nem gyakorolta, a magyar állam az ezzel összefüggő jogosítványokra igényt formált, és a vallás- és közoktatásügyi miniszter az uralkodó által ráruházott jogköröket származtatott jogon továbbra is gyakorolta.⁹⁵ Ez a nézet, amelyet a miniszter képviselt, ütközött azzal a felfogással, amit az Apostoli Szentszék és Zichy is képviselt: főkegyúr hiányában kizárólag az egyházjog rendelkezései az irányadók.⁹⁶

Kinevezések” feliratú doboz, „Kinevezések” alatt. A kísérőlevél: KFL. I.1.c. „Hivatali iratok. Beszédék. Meghívók” feliratú dobozban.

⁹⁴ ASRS. AA.EE.SS. Pio XI, Ungheria, pos. 17. fasc. 24. f. 22rv.

⁹⁵ Vö. Az 1920. évi február hó 16-ára összehívott nemzetgyűlés irománya. I. köt. Bp. 1920. 23.; *Gergely Jenő*: A katolikus egyház története Magyarországon 1919–1945. Bp. 1997. 270–271.

⁹⁶ Ennek értelmében pedig a világi hatalomtól függetlenül az Apostoli Szentszék rendelkezik szabadon az egyházi javak felett (1495. kánon), illetve maga a római pápa a legfőbb kezelője az egyházi javaknak (1518. kánon). Vö. CIC, 1918. 435–436, 441. A nunciustól kapott értesülés szerint az összes hivatalához kapcsolódó jogban benne foglaltatik a kalocsai érseki javak és jövedelem kezelése. Vö. KFL. I.1.c. „Hivatali iratok. Beszédék. Meghívók” feliratú do-

Zichy a beszélgetés után azonnal felkereste Schioppa nunciust és beszámolt neki a történekről. A nuncius pedig felhívta a figyelmét arra, hogy a kalocsai nagypréposti stallum betöltése a 396. kánon 1.§-a értelmében a pápának van fenntartva.⁹⁷

Khuen-Héderváry Sándor⁹⁸ jelentése egy-egy mozzanatban tér el a fent körvonalazottaktól. Szerinte Zichy már az elején leszögezte: nincs tudomása róla, hogy kinevezték-e már. Továbbá mikor Bethlen a Vass nagypréposti kinevezésével kapcsolatos álláspontjáról érdeklődött, azt válaszolta, hogy nem tehet rá ígéretet, mivel az simónia⁹⁹ lenne. A további faggatózásra pedig kitérően felelt, míg Mosonyi megjegyezte, hogy egy független apátság élére kellene inkább kinevezni Vasst. Végül Bethlen kijelentette, hogy Zichy birtokba helyezése az apostoli kormányzó magatartásától fog függeni, s a kormány a kérdéssel a kinevezés megtörténte után foglalkozik.¹⁰⁰

Mindkét jelentésből kitetszik tehát, hogy a kormány nagy hangsúlyt helyezett arra, hogy Vass Józsefet nevezzék ki kalocsai nagyprépostnak, kvázi ettől tették függővé, hogy a javadalom kezelését átadják-e Zichynek.

boz. Schioppa nuncius 1923. dec. 21-ei levele Zichy Gyulának.

⁹⁷ ASRS. AA.EE.SS. Pio XI, Ungheria, pos. 17. fasc. 24. f. 22rv. Vass Józsefnek egy kanonoki stallumra történő kinevezése nem ekkor került szóba először. Lepold Antal 1923. szept. 17-ei Csiszárik Jánosnak írt levele szerint egy alkalommal, amikor a nuncius a primással beszélgetett a kalocsai érseki és pécsi püspöki székek betöltéséről, előbbi maga hozta szóba, hogy Zichy jelöltsége a kalocsai érseki székre maradjon meg, a Pécsre jelölt Mészáros helyett elfogadható lenne egy másik jelölt, aki a kormánynak is kedves, Vass pedig kapjon egy jó kanonoki stallumot. MNL. OL. K 64. 11. cs. 34/a. t., 48 és 49. szám között, f. 251rv, 251v.

⁹⁸ A külügyminisztériumban I. osztályú követségi tanácsos volt, vö. Külügyi Közlöny, 1921. 4. sz. 57.; Külügyi Közlöny, 1922. 8. sz. 69.

⁹⁹ Bánk József megfogalmazásában: „szentségtörő szerződés, amelyet az isteni vagy egyházi törvény tilalmaz, mivel a lelki dolgokat földi dolgokkal egyenértékűvé teszi, és így felcseréli.” Bővebben lásd: *Bánk József: Kánoni jog II. Igazgatási jog, eljárási jog, büntetőjog.* Bp. 1963. 848–852. Az idézet forrása: uo. 849. Itt most arról van szó, hogy az érseki javak feletti rendelkezés átadásáért cserébe kellett volna Vasst nagypréposttá kinevezni, illetve erre ígéretet tenni.

¹⁰⁰ MNL. OL. K 64. 11. cs. 34/a. t., ad 664. res. pol./1923, 63. szám. Ez a jelentés tartalma a szakirodalomból már ismert: *Csizmadia Andor: A magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatainak kialakulása és gyakorlata a Horthy korszakban.* Bp. 1966. 296.; *Salacz G.: A főkegyúri jog i. m.* 82.

2. Érvék és ellenérvék – a vélemények kiformalódása

A kérést nyomatékositotta, hogy január 7-én Bethlen István miniszterelnök személyesen felkereste a nunciust a kéréssel, aki ezt még aznap jelentette Pietro Gasparrinak.¹⁰¹ Ebből kirajzolódik az óhaj háttere is: Vass, aki fontos szolgálatot tett a katolikus egyháznak és a kormánynak is, ha egy nap ki szeretne vonulni a politikai életből, akkor – tekintve, hogy sokáig miniszter is volt – nem tűnik kielégítőnek, hogy az alsópapság soraiba térjen vissza. Ezért lenne jó kalocsai nagypréposttá kinevezni. Említette azt is, hogy Zichyvel már beszélt a kérdésről, de akkor még nem volt apostoli kormányzóvá kinevezve, így nem tudott érdemben nyilatkozni. A nuncius Bethlennek is rámutatott, hogy a kalocsai nagypréposti stallum betöltése az Apostoli Szentszéknek van fenntartva, így nem kommunikálhatja prezentáció formájában, csak egyszerű kérésként a bíboros államtitkárnak. Különösen fontos volt az elvi álláspont hangoztatása, hiszen mint korábban már utaltam rá, a Szentszék álláspontja az volt, hogy – függetlenül attól, hogy történetileg létezett-e a főkegyúri jog – mivel nincs főkegyúr, nincs aki a főkegyúri jogokat gyakorolja, így az egyházi javadalmak betöltésénél az egyházjog szabályai érvényesülnek.¹⁰² Schioppa nuncius felhívta továbbá Bethlen figyelmét arra, hogy a székesfehérvári egyházmegyéhez tartozó Vass kalocsai nagypréposttá történő kinevezése negatív benyomást kelthet, és jogos elégedetlenséget szülhet a kalocsai papság körében és a kalocsai káptalanban, ahol nincs hiány az érdemekben gazdag papokban, akik szintén érdemesek lennének a javadalomra. Mindemellett megígérte, hogy a Szentszék tanulmányozni fogja a kérés teljesítésének lehetőségét.¹⁰³

A nuncius felhozta a kalocsai érseki, illetve a nagyváradai püspöki menza apostoli adminisztrátoroknak történő átadása kérdését is, melyekkel kapcsolatban Bethlen biztosította, hogy nem támasztanak nehézséget.¹⁰⁴ Ezen kívül a nuncius a pápa Magyarország iránti jóin-

¹⁰¹ A nuncius meg is jegyezte, hogy ritkán keres fel ügyintézés céljából bármely diplomatát. Következésképpen annak, hogy most megtette, jelentősége van. ASRS. AA.EE.SS. Pio XI, Ungheria, pos. 17. fasc. 24. ff. 25r–27r.

¹⁰² Erre kiváló példa: ASRS. Rapp. Sess. 1921. Sessione 1243. A főkegyúri jogról vallott szentszéki elképzelésekről lásd: *Tóth Krisztina: A főkegyúri jog a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja agendáján 1920 körül*. In: *Magyarország és a római Szentszék II. Vatikáni magyar kutatások a 21. században*. (Collectanea Vaticana Hungariae I/15.) Szerk. Tusor Péter – Szóvák Kornél – Fedeles Tamás. Bp.–Róma, 2017. 337–360.

¹⁰³ ASRS. AA.EE.SS. Pio XI, Ungheria, pos. 17. fasc. 24. f. 25rv.

¹⁰⁴ Kalocsa vonatkozásában erről 1924. jan. 9-én Zichy Gyulát is értesítette, azzal, hogy úgy adják át a javadalmat, ha a Várady által hátrahagyott adósságokat rendezi. A levélben a kormány óhaja Vass nagypréposttá történő kinevezésére nem kerül elő, amely a nuncius fentiekben, a követ-

dulatát is hangsúlyozta, megemlítve többek között, hogy nem írták át az egyházmegyei határokat, apostoli kormányzókat neveztek ki püspökök helyett, és a püspöki kinevezéseknél nemcsak érintetlenül hagyta a Szentszék a főkegyúri jog kérdését, hanem a kormány politikai észrevételeket is tehet a jelölt ellen. Ezt a kormány sem szeretné elveszíteni, így a miniszterelnök arról biztosította, hogy megpróbálja méltón viszonzni azt. A beszélgetésből kiindulva a nuncius azon a véleményen volt, hogy a kormány kérését teljesíteni kellene.¹⁰⁵

Ezt követően hosszasan kifejtette Vassról a véleményét. Meggyőződése, hogy jó pap. Bár színházakat és mozikat látogat, ez hivatalához tartozó kötelezettsége, tehát miniszterként teszi. Azzal vádolják, hogy kultuszminiszterként kedvezett a protestánsoknak a katolikusokkal szemben, viszont pont ő volt az, akinek sikerült elérnie azt a Szentszék által is helyeselt kormányzati döntést, hogy nemzeti ünnepek alkalmával az ünneplés vallási részét tartsák az egyes felekezetek külön-külön a saját templomukban.¹⁰⁶ Ellenvetést jelenthetne, hogy

kező bekezdésekben vázolt véleménye fényében érthető. Vö. KFL. I.1.c. „Hivatali iratok. Beszédék. Meghívók” feliratú doboz. Az ígélet ellenére a későbbiekben mindkettővel kapcsolatban adódtak nehézségek, mindkét esetben a hűségeskü kapcsán. A nagyváradi apostoli kormányzó ugyanis román állampolgárként nem tehette azt le, így a magyar részi javakat 1924-től egy a vallás- és közoktatásügyi miniszter vezetésével felálló bizottság kezelte, a kalocsai javadalom átadása pedig több hónapot késett, mivel Zichy Gyula a kormányzónak leteendő eskü szövegét kifogásolta, és csak több hónap múlva sikerült róla egyezsége jutni. Végül máj. 9-én tette le az esküt és ekkor lépett a javadalom élvezetébe is. A nagyváradi javak kezeléséről lásd például: Klebelsberg Kuno Schioppa nunciusnak írt 1924. júl. 2-ai levelét: AAV. Arch. Nunz. Ungheria, busta 11. fasc. 6.11. f. 541rv, valamint a magyar szentszéki követség 1930. szept. 22-én a Pápai Államtitkárságra benyújtott memorandumát: ASRS. AA.EE.SS. Pio XI, Ungheria, pos. 46. fasc. 44. f. 65rv. Zichy hűségesküjéről bővebben lásd: *Fejérdy András: A Szentszék és a püspöki hűségeskü új szövegének megállapítása 1924-ben.* In: *Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai 1920–2015.* Szerk. Fejérdy András. Bp.-Róma 2015. 107–126.

¹⁰⁵ ASRS. AA.EE.SS. Pio XI, Ungheria, pos. 17. fasc. 24. ff. 25v–26v.

¹⁰⁶ A kérdés a pusztaszeri eset kapcsán – ahol Zadravecz István tábori apostoli helynök nem volt hajlandó másképp misét celebrálni, csak ha utána református szertartás nem lesz – vetődött fel Vass József nemzetgyűlésen elmondott beszédében: Az 1922. évi június hó 16-ára hirdetett nemzetgyűlés naplója. IV. köt. Bp. 1922. 379–382. (A nemzetgyűlés 51. ülése 1922. évi szept. hó 15-én, pénteken.) Ezek után Pietro Gasparri Schioppa nunciust arra utasította, hogy Vass javaslatát támogassa a kormánynál: AAV. Arch. Nunz. Ungheria, busta 6. fasc. 1.3. f. 102r. Később a nuncius arra kérte Vass-t, hogy szerezzen írásos biztosítékot a kormánytól a javaslat elfogadására. A miniszter egy német

nem a kalocsai egyházmegye papja, viszont erre van korábbi precedens, például Csizsárik kassai egyházmegyes papot Veszprémbe nevezték ki kanonokká,¹⁰⁷ Magyarországon ez nem ritka, és hivatalánál fogva tényleg speciális helyzetben van. Persze fennmarad az, hogy elégedetlenséget szülne a kinevezése, azonban Gasparrira bízta, hogy a kormányt szeretné megbántani, de nagyon,¹⁰⁸ vagy a közvéleményt. Lehetne akár székesfehérvári nagyprépost is, hiszen az ottani javadalmas közel 90 éves,¹⁰⁹ viszont az a javadalom kevésbé gazdag, még nem üres, és a kormány – különösen Bethlen, akinek a favoritja – kompenzációt szeretne, miután a Szentszék visszautasította a kalocsai érseki kinevezését.¹¹⁰ Gasparri 1924. január 29-ei levelében válaszolt a nunciusnak: úgy vélte, meg kellene várni a székesfehérvári nagypréposti stallum üresedését és oda nevezni ki Vasst.¹¹¹ A magyar kormány jóindulatának biztosítása tehát nem volt elegendő ahhoz, hogy meggyőzze a bíboros államtitkárt.

A forrásokból körvonalazódik a vallás- és közoktatásügyi miniszter álláspontja is. Klebelsberg eredeti elképzelése a primáséval egyezett, aki helyesnek látta volna, ha a javadalmat a kalocsai apostoli

nyelvű levélben biztosította róla, hogy a javaslatot a nemzetgyűlés elfogadta és magáévá tette. Vö. ASRS. AA.EE.SS. Pio XI, Ungheria, 1923, pos. 9. fasc. 16. ff. 8–9. (Schioppa nuncius 1923. jan. 31-ei levele Pietro Gasparriának); AAV. Arch. Nunz. Ungheria, busta 9. fasc. 5/1. f. 210–211. (Vass József 1923. jan. 27-ei levele Schioppa nunciusnak); *Tóth Krisztina*: Modernkori katolicizmus vs. neobarokk államegyház. Mi vezetett Cesare Orsenigo nuncius felszólalásához egy magyar püspökkari konferencián? In: *Litterarum radices amarae, fructus dulces sunt*: Tanulmányok Adriányi Gábor 80. születésnapjára. Szerk. Klestenitz Tibor – Zombori István. Bp. 2015. 245–246. A pusztaszeri esetről részletesen: *Giczi Zsolt*: A katolikus-protestáns egyházi kapcsolatok fő vonásai a Horthy-korszak Magyarországon. PhD értekezés, ELTE. Bp. 2009. 98–101.

¹⁰⁷ Csizsárik Jánost, aki 1910-től volt a szentszéki követség egyházjogi tanácsosa, 1911-ben nevezték ki veszprémi kanonokká, az utolsó mesterkanonoki stallumot kapta. *Pfeiffer János*: A Veszprémi Egyházmegye történeti névtára (1630–1950). Püspökei, kanonokjai, papjai. (Dissertationes Hungaricae ex historia ecclesiae 8.) München, 1987. 87–88. 87.; Hivatalos rész. Budapesti Közlöny, 1911. december 29. 1.

¹⁰⁸ A nuncius kihangsúlyozza, hogy a kormányt a visszautasítással nagyon megbántanák, a „közvélemény” előtt ez a jelző nem szerepel.

¹⁰⁹ Mayer Károly Sándor 1837-ben született, 1891-től volt a székeskáptalan kanonokja, 1923-ban 86 éves volt. 1925-ben hunyt el. Vö. Halálozás. Magyarág, 1925. augusztus 15. 14.; *Schematismus venerabilis cleri dioecesis Albaregalensis ad annum Domini MCMXXV. Alba-Regiae* [1925]. 55.

¹¹⁰ ASRS. AA.EE.SS. Pio XI, Ungheria, pos. 17. fasc. 24. ff. 26v–27r.

¹¹¹ AAV. Arch. Nunz. Ungheria, busta 11. fasc. 6.2.1. f. 298r.

kormányzó nem kezelné, csak a tiszta jövedelmeket kapná, ami a Várady hagyaték kifizetése, a vallásalap követeléseit törlesztése és az összes kiadások fedezése után fennmarad. A vallás- és közoktatásügyi miniszter kezdetben azt kérte a külügytől, hogy tudassák az Apostoli Szentszékkal: a javadalom átadása nehézségbe ütközik, az üresedés ideje alatt a vallás- és közoktatásügyi minisztérium kezeli a javakat, hogy a Várady hagyatéknak és a vallásalaphoz fennálló követelések törleszthetők legyenek, viszont ha Zichy kéri, akkor a tiszta jövedelmet rendelkezésére bocsátják.¹¹² Ezt az álláspontját változtatta meg alapjaiban a nunciusnak a miniszterelnökkel folytatott megbeszélése, melyről tudomást szerzett, és amelyet követően január 12-én Csernoch Jánostól is állásfoglalást kért. A primás ekkor a javadalom átadását javasolta.¹¹³ Ezt követte Klebelsberg január 21-ei levele Daruváry Gézának. Értelmezésében a tárgyaló felek abban állapodtak meg, hogy amennyiben a kormány nem támaszt nehézséget Zichy javadalomba helyezését illetően, a nuncius „a siker reményével” támogatni fogja az Apostoli Szentszéknél Vass kalocsai nagypréposti kinevezését. Így korábbi, javadalomra vonatkozó megállapítását kérte, hogy tekintsék tárgytalannak és járjon közbe a külügyminisztérium is az Apostoli Szentszéknél Vass érdekében.¹¹⁴

A külügyminiszter Klebelsberg kérésének megfelelően beszélt a nunciussal 1924. február 9-én és előhozta Vass kalocsai nagyprépostságának ügyét. Schioppa a Gasparritól kapott válaszelevélben rögzített álláspontot képviselte: a kinevezés igazságtalan lenne a kalocsai főegyházmegye papságával szemben. Sokkal kézenfekvőbb lenne megvárni a székesfehérvári nagypréposti stallum megüresedését. Csizsárik esete nem szolgálhat precedensül, mivel ő Vassal szemben az Osztrák-Magyar Monarchia szentszéki követségénél az egész magyar egyházat szolgálta. A külügyminiszter erre felhívta a figyelmét, hogy Vass „midőn a mai magyar, keresztény politikai irányzatot szolgálja, szintén az egész magyar egyház érdekeit mozdítja elő”¹¹⁵,

¹¹² *Csizmadia A.*: A magyar állam és az egyházak i. m. 295–296.; *Salacz G.*: A főkegyúri jog i. m. 82–83.

¹¹³ *Salacz G.*: A főkegyúri jog i. m. 83.

¹¹⁴ MNL. OL. K 64. 11. cs. 34/a. t., 33. res. pol./1924, 67. szám. Klebelsberg még aznap megírta Zichynek is, hogy dec. 31-ei kérelmét, hogy adják át neki az érseki javadalmat, kész teljesíteni, előbb azonban kérjen időpontot a kormányzó előtti hűségeskü letételére. KFL. I.1.c. „Hivatali iratok. Beszéd. Meghívók” doboz. A kormányzó kabinetiroda főnöke jan. 26-án értesítette, hogy febr. 1-jére tűzte ki az eskü letételének időpontját, azonban meghülésre hivatkozva a püspök jan. 28-án kimentette magát. Uo. A háttérben a hűségeskü letétele körüli egyházjogi kétségek álltak. Lásd még a 104. lábjegyzetben leírtakat.

¹¹⁵ MNL. OL. K 64. 11. cs. 34/a. t., 59. res. pol./1924, 69. számú irat, 1924. febr.

valamint, hogy a Szentszék már kétszer hagyta figyelmen kívül a kalocsai érseki szék betöltésénél a kormány óhaját. Ehhez hozzátette, hogy az éneklőkanonoki stallum – amely elgondolást tudtával a hercegprímás vetett fel¹¹⁶ – nem felelne meg a kormány intencióinak. A nuncius megígérte a közbenjárást.¹¹⁷

Időközben Schioppa nuncius a bíboros államtitkár döntésének ismeretében február 1-jén magánlevél formájában is megpróbált közbenjárni a kormány óhajának teljesítése érdekében, ugyanis egy újabb megnyilvánulását tapasztalta meg a kormány Szentszék irányába történő pozitív hozzáállásának. Amikor a miniszterelnökkel a Szentszéknek azt a kívánságát közölte, hogy Somssich követ Rómában maradhasson, Bethlen – majd később a külügyminiszter – biztosította róla, hogy a magyar kormány nem döntött a követ visszahívásáról, és teljesülni fog a Szentszék óhaja. Természetesen ezek mellett nem mulasztották el ismételten kérni Vass nagyréposti kinevezését.¹¹⁸

9-én kelt napijelentés. Aláírást nem tartalmaz, azonban az, hogy a szerző a külügyminiszter, a tartalomról feltételezhető.

¹¹⁶ A külügyminiszter tévesen említi az éneklőkanonoki stallumot, amelyet ekkor Horváth Győző káptalani helynök töltött be. Az olvasókanonok, Valihora Ágoston 1923. máj. 29-én elhunyt (Vö. *Lakatos A.*: A Kalocsai Főszékeskáptalan Levéltára i. m. 92.), tehát az a stallum is megürült, Csernoch Vassnak az erre történő kinevezését vetette fel. Lepold Antal 1924. jan. 31-ei Csizsárik Jánoshoz írt levele szerint a hercegprímás utalt arra Rómába írt levelében, hogy ha a nagyrépostságot nem kapja meg, akkor legalább a rangban utána következő olvasókanonoki stallumot. (MNL. OL. K 64. 11. cs. 34/a. t. 44. res. pol./1924, 68. szám). A hercegprímásnak ez a levele nem található meg az államtitkársági iratok között, azonban az Apostoli Dataria levéltárában igen: AAV. Dataria Apostolica, Provisiones 1924, busta marzo-aprile, fasc. aprile.

¹¹⁷ MNL. OL. K 64. 11. cs. 34/a. t., 59. res. pol./1924, 69. számú irat. Vö. még: *Csizmadia A.*: A magyar állam és az egyházak i. m. 296. Csizmadia febr. 13-ához köti a megbeszélést. A külügyminiszter és a nuncius febr. 13-án is találkozott, az előbbi kereste fel az utóbbit, vö. Hírek. (A kormány üdvözlö a pápát.). Magyarság, 1924. február 13. 5., de a napijelentés keltezése febr. 9, tehát a kalocsai nagyréposti szék betöltéséről ekkor tárgyaltak. A jelentésben leírtak szerint aznap a külügyminiszter magához kérte a nunciust.

¹¹⁸ ASRS. AA.EE.SS. Pio XI, Ungheria, pos. 17. fasc. 24. f. 30rv. Az ígéret nem teljesült. Bár Somssich követ az év végéig Rómában szeretett volna maradni, a külügyminiszter tudomására hozta, hogy jobban teszi, ha már októberben benyújtja a lemondását, mivel nem bírja többé a kormány bizalmát. A külügyminisztériumban túlzottan Róma-pártinak, a Pápai Államtitkársághoz és Gasparrihoz kötődőként értékelték és őt okolták azért, hogy nem sikerült a magyar kormány kéréseit, érdekeit sikerre juttatni a Szentszéknel. Egyesek „a római magyar nuncius”-ként hivatkoztak rá. Vö. Lorenzo Schioppa nun-

A nuncius levelével szinte párhuzamosan, 1924. január 29-én Csernoch János is írt a tárgyban Pietro Gasparri bíboros államtitkárnak. Vass érdemeinek sorolása – egyházi író és szónok, budapesti egyetemi tanár, a legjobb erényekkel bír, a nemzetgyűlés képviselőjeként és a kormány tagjaként is a haza javán munkálkodott – után azt hangsúlyozza, hogy a nagyra becsült férfi kalocsai nagypréposti kinevezése mind a klérus számában és területében megfogyatkozott kalocsai főegyházmegyének, mind magának a káptalannak növelné a tekintélyét és díszére válna. A kinevezését a kormány szeretné, amely kérést a maga részéről támogat. Felveti azonban, hogy a papság nemetszését válthatná ki, ha mellőzik Horváth Győző címzetes püspököt, aki *sede vacante* a káptalani teendőket ellátja és sorrendben – ha nem is konkretizálja levelében, de a *gradualis promotio* alapján – őt kellene nagypréposttá kinevezni. Ennek elkerülése érdekében javasolta, hogy akkor legalább nevezze ki a Szentszék Vass Józsefet olvasókanonokká, amely ellen tényleg nem lehet a klérusnak kifogása, hiszen az egyházmegye magyar részén összességében 130 pap él, amely mellett összesen 10 kanonoki stallum van, amely elegendőnek látszik, és egy papnak az áthelyezése a másik egyházmegyéből nem sértené a kalocsaiak jogait. Sőt, úgy vélte, mivel a tisztességes megélhetéséről van szó, megelégedne bármelyikével a megüresedett kanonoki stallumoknak.¹¹⁹

cius 1924. aug. 26-ai levele Pietro Gasparrinak: ASRS. AA.EE.SS. Pio XI, Ungheria, pos. 1. fasc. 2. f. 37rv. Somssich követ júliusban két hónap szabadságra ment, majd már szeptemberben benyújtotta lemondását. Vö. Hírek. (A vatikáni és belgrádi követek szabadságon.). Magyarország, 1924. július 24. 6.; Hírek. (Somssich József gróft Bornemissza Gyula báró váltja fel a vatikán [sic!] követségen). Magyarország, 1924. szeptember 17. 5.

¹¹⁹ A primás Pietro Gasparri bíboros államtitkárnak írt levelét a Pápai Államtitkárságon található rövid feljegyzés szerint Borgongini Duca a datariusnak kézbesítette Vass kinevezési bullája kiállításához. Vö. ASRS. AA.EE.SS. Pio XI, Ungheria, pos. 17. fasc. 24. f. 31r. A koronavírus járvány miatti levéltárbezárás következtében nem volt módom arra, hogy a Vatikáni Apostoli Levéltárban az Apostoli Dataria iratanyagában található levelet a Primási Levéltárban őrzött piszkozattal összevegysem, azonban sejtettem, hogy a Provisiones alatt kell keresni, ahol – mivel nincs vonatkozó indice, több doboz átnézése után – a Fraknoi Kutatócsoport római rezidense, Nagy Katalin 2020 szeptemberében meg is találta, és teljes terjedelmében átküldte nekem, amelyért ezúton szeretném hálás köszönetemet kifejezni. Az eredeti levelet lásd: AAV. Dataria Apostolica, Provisiones 1924, busta marzo-aprile, fasc. aprile. A dokumentum Primási Levéltárban található jan. 26-ai keltezésű vázlata Vass esetleges olvasókanonoki vagy más megüresült kanonoki stallumra történő kinevezésének kérését nem tartalmazza. Vö. PL. Cat. D/c, 320/1924.

3. Az Apostoli Szentszék döntése, a kinevező bulla kiállítása

A miniszterelnök, a külügyminiszter, a vallás- és közoktatásügyi miniszter és a prímás is Vass kalocsai nagypréposti kinevezése mellett volt tehát (még ha az utóbbi fel is vetette, hogy esetleg másik kanonoki stallum is megfelelő lenne számára). Ez az elkötelezettség Vassnak a kormány mellett végzett szerepe fényében érthető: a miniszterelnök jobb keze volt, többször helyettesítette, összekötő kapocs volt a keresztény párt és az Egységes Párt között, diplomatikus, az ellenzék számára is meggyőző megnyilatkozásaiban és a közvéleményt alakító kormánypárti sajtópropagandában is számíthattak rá.¹²⁰ Nem mellesleg – bár írásba nem adták és szóban a nuncius is óva intett tőle –, ezzel kvázi a főkegyúrnak fenntartott prezentálást is gyakorolták. Más részről a Szentszék szemszögéből kedvezőnek tűnt a kalocsai érseki, illetve a nagyváradi apostoli kormányzónak a magyar részi javak átadása, valamint Somssich szentszéki követ maradásának ígérete, akit a sikeres magyar-szentszéki együttműködés kulcsfigurájának tarthattak.¹²¹

Gasparri február 6-án a pápával is megtanácskozta a kérdést. XI. Pius úgy döntött, hogy kinevezi Vasst kalocsai nagyprépostnak.¹²² Erről viszont a február 15-én Rómába induló¹²³ Schioppa nunciust nem értesítette, sőt, a nunciaturai iratanyagban egy lapon az szerepel, hogy a bíboros államtitkárt egy vele történő beszélgetés során győzte meg arról, hogy Vasst nagypréposttá nevezzék ki. Tehát a nuncius saját diplomáciai sikereként könyvelte el a kinevezést.¹²⁴ Áttételesen végülis az volt – akkor is, ha nem is a beszélgetés győzte meg az államtitkárt –, de a kormány és a hercegprímás egybehangzó óhaja nélkül aligha lett volna kivitelezhető.

A kinevezés ténye tehát már ismert volt, ahhoz azonban, hogy teljessé váljon, szükséges volt a kinevező bulla megléte és bemutatása a kalocsai székesfőkáptalannak. Ennek kiállításához Zichytől kért információkat az Apostoli Dataria 1924. február 16-án. Giuseppe Guerri megérdeklődte, hogy mikor és hogyan ürrült meg a nagypré-

¹²⁰ A fenti gondolatokat bővebben kifejti: *Taschek Zoltán*: „Az ország szolgálatában megmaradni a legfőbb erkölcsi kötelesség”. Vass József miniszterelnök-helyettesi szerepe a Bethlen-kormányban. Clio Műhelytanulmányok, 2019. 4. sz. Bp. 2019.

¹²¹ Vö. a 118. lábjegyzetben leírtakkal.

¹²² ASRS. AA.EE.SS. Pio XI, Ungheria, pos. 17. fasc. 24. f. 31r, kézírásos feljegyzés.

¹²³ Napihírek. (Szabadságra ment a nuncius.). Budapesti Hírlap, 1924. február 15. 4.

¹²⁴ A feljegyzés szövege: „In seguito ad un mio colloquio coll’Emo Sig. Card. Segretario di Stato Mgr. Vass fu nominato Preposito a Kolocza. Marzo 1924. +L. Schioppa”. AAV. Arch. Nunz. Ungheria, busta 11. fasc. 6.2.1. f. 290r.

postság, a hivatalhoz kapcsolódó biztos és bizonytalan jövedelmeket magyar fizetőeszközben, van-e javadalma a kinevezendőnek és milyen a székesfehérvári egyházmegyében, van-e és miből diplomája. Ezen kívül általánosságban tudni szeretne volna a méltóságok elnevezését, számát és rendjét a kalocsai főegyházmegyében. Zichyre hagyta, hogy publikálja-e a kegyet, mielőtt az apostoli bullák megérkeznek.¹²⁵ A válasz fogalmazványában szerepel, hogy a nagypréposti szék Macskovics Pál 1923. március 4-én bekövetkezett halálával ürült meg, valamint, hogy a nagypréposti jövedelem 18 ezer korona, Vass végzettségét azonban nem tartalmazza.¹²⁶ A kalocsai apostoli kormányzó utóbbit nem értesítette a kinevezéséről. E hiányszavakat Klebelsberg úgy értékelte, hogy Zichy a hűségeskü kapcsán felmerült nehézségek miatt így szeretett volna nyomást gyakorolni a kormányra.¹²⁷ A külügyminiszter a szentszéki követet arra kérte, hogy a nunciust kérje meg, érdeklődjön az adatok Datariára történő beérkezéséről és ellensúlyozza a kinevezés ellen ható törekvéseket.¹²⁸

Ezzel párhuzamosan Vass József, aki a főszékeskáptalan tagjától magánúton szerzett tudomást a Dataria február 16-ai leveléről, március 15-én jelezte Zichynek, hogy hivatalos értesítést még nem kapott róla.¹²⁹ A kalocsai apostoli kormányzó udvarias levélben erősí-

¹²⁵ KFL. I.1.a. Egyházkormányzati iratok, 40.ND, Capitulum, Kanonoki kinevezések 1867–1944, 515/1924 ad 4480/1928.

¹²⁶ Vö. KFL. I.1.a. Egyházkormányzati iratok, 40.ND, Capitulum, Kanonoki kinevezések 1867–1944, 625/1924 ad 4480/1928.

¹²⁷ Arról, hogy Zichy febr. 16-án kézhez kapta a Dataria levelét, melyben tudatták, hogy a pápa kinevezte Vasst kalocsai nagypréposttá és egyben bekérték a dekrétum kiállításához szükséges adatokat lásd: Daruváry külügyminiszter 1924. márc. 20-ai számjeltávirata Somssich József követnek. MNL. OL. K 64. 11. cs. 34/a. t., 104. res. pol./1924, 70. szám, f. 333. Lásd még: *Csizmadia A.*: A magyar állam és az egyházak i. m. 297. Klebelsberg gyanújáról lásd: a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1924. márc. 15-ei levelét a külügyminiszternek. Uo. f. 332. Zichynek a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltárban fennmaradt magánlevelezését is áttekintve, írásos nyomát nem találtam, hogy Zichy e szándéktól indítva nem küldte volna Vassról az életrajzot Rómába, bár az Apostoli Dataria végzettségre vonatkozó kérdésére a válasz ignorálását nehéz másként értékelni. Különösen, hogy annak nincs nyoma a Vass kinevezésével kapcsolatos iratokat tartalmazó iratsomóban, hogy Kalocsán igyekeztek volna a hiányzó információt kideríteni.

¹²⁸ Daruváry külügyminiszter 1924. márc. 20-ai számjeltávirata Somssich József követnek. MNL. OL. K 64. 11. cs. 34/a. t., 104. res. pol./1924, 70. szám, f. 333. A követ márc. 22-én már jelentette, hogy beszélt a nunciussal a tárgyan. Uo. 111. res. pol./1924, 71. szám, f. 334a.

¹²⁹ KFL. I.1.a. Egyházkormányzati iratok, 40.ND, Capitulum, Kanonoki kinevezések 1867–1944, 698/1924 ad 4480/1928.

tette meg a hírt, arra hivatkozva, hogy mivel nincs rá megbízása, azért nem közölte még vele. Tudatta továbbá, hogy a Dataria a nagypréposti állás jövedelme, a kalocsai káptalan dignitásainak száma iránt érdeklődött és személyére vonatkozó némely adatokat kért, amelyek beküldése után a hivatalos kinevezést a nunciatúra fogja megküldeni Vassnak.¹³⁰ Végül életrajzát maga a kinevezett nagyprépost küldte be a külügyminisztériumba, ami az Agentián keresztül jutott a Datariára március 22-én. Beérkezéséről másnap Csiszárík értesítette Vaszt.¹³¹ Április 3-án pedig a szentszéki követ értesülése szerint a bullát is elküldték.¹³² Az új kalocsai nagyprépost április 10-én vette át a bullát az apostoli nunciatúrán Zichy Gyula jelenlétében, majd az utóbbi Vass április 16-ai levele nyomán intézkedett róla, hogy a kinevezésről a bulla bemutatása után a kalocsai főszékesegyházi káptalan nagypréposti jogainak és javadalmának élvezetébe bocsássák.¹³³ A beiktatásra végül május 1-jén került sor.¹³⁴

IV. Következtetések

Az Apostoli Szentszék tehát miután 1923-ban leszögezte elvi álláspontját, hogy főkegyúr hiányában a káptalani méltóságok betöltése a kánonjog szerint a pápa joga és megpróbálta a kalocsai nagypré-

¹³⁰ Uo. Zichy márc. 17-ei levelének fogalmazványa.

¹³¹ A táviratot 22-én adta fel Somssich és 23-án érkezett meg Budapestre. MNL. OL. K 64. 11. cs. 34/a. t., 113. res. pol./1924, 79. szám, f. 335. Rájegyezve, hogy a sürgöny tartalmát Vass miniszterrel előszóval közölte Csiszárík márc. 23-án.

¹³² MNL. OL. K 64. 11. cs. 34/a. t., 135. res. pol./1924, 73. szám, f. 336. Somssich József 1924. ápr. 7-ei számjeltávirata. Lásd még: *Csizmadia A.*: A magyar állam és az egyházak i. m. 297.; *Salacz G.*: A főkegyúri jog i. m. 85.

¹³³ A bullák ápr. 10-ei, a kalocsai apostoli kormányzó jelenlétében történő átadására maga Vass József hivatkozott ápr. 16-ai levelében: KFL. I.1.a. Egyházkormányzati iratok, 40.ND, Capitulum, Kanonoki kinevezések 1867–1944, 981/1924. ad 4480/1928. Ugyanitt megtalálható Zichy Gyula káptalan-nak írt ápr. 22-ei levelének fogalmazványa a beiktatás tárgyában.

¹³⁴ KFL. I.1.a. Egyházkormányzati iratok, 40.ND, Capitulum, Kanonoki kinevezések 1867–1944, külön számozás nélkül, a 981-es palliumon kívül ad 4480/1928: Vass József máj. 7-én kelt köszönőlevele Zichy Gyulának a beiktatásra vonatkozó rendelkezéséért és az aznap a palotájában történt vendéglátásért. Lásd még: *Lakatos A.*: A Kalocsai Főszékeskáptalan Levéltára i. m. 91. A többi kanonoki stallumot a fokozatos előrelépés tradícióját követve ápr. 26-án töltötte be az apostoli kormányzó az ifjabb mesterkanonoki stallumot egyelőre üresen hagyva. Erről ápr. 22-én értesítette a vallás- és közoktatásügyi minisztert, aki máj. 12-én hagyta azt jóvá. Vö. KFL. I.1.a. Egyházkormányzati iratok, 40.ND, Capitulum, Kanonoki kinevezések 1867–1944, 981/1924. ad 1159/1924. és 1159/1924.

posti stallumot Batthyány Vilmos címzetes érsekkel betölteni, utóbbi részéről a tisztség elutasítása miatt jelölt nélkül maradt. A kormány vetette fel Vass József népjóléti és munkaügyi miniszternek a kinevezését a nagypréposti stallumra, cserébe úgy látszott, hogy hajlandó gesztusokat tenni a katolikus egyház irányába: tudomásul venni Zichy kalocsai apostoli kormányzói kinevezését, átadni a nagyváradai és kalocsai apostoli kormányzóknak a javadalmuk kezelését, valamint meghagyni Somssich szentszéki követet a tisztségében. Ezekért cserébe – különösen az utóbbi bizonyult jelentős érvek –, a nuncius közbenjárására, a Szentszék is gesztust tett: amellet, hogy leszögezték elvi álláspontjukat, hogy a kormány nem gyakorolhatja a főkegyúri jog jogosítványait, így a stallumra nem prezentálhat, a gyakorlatban az általuk javasolt személyt, Vass Józsefet nevezte ki a pápa – szabad akaratából – nagyprépostnak.

Ezzel a kormány úgy érezhette, hogy figyelembe vették az álláspontját, a Szentszék pedig, hogy a kormány cserébe javadalom átadási és követ visszahívási kéréseik teljesítésével kapcsolatban jóindulattal jár el. De facto viszont mindkét fél sikere csak részleges volt: az egyházi ranglétrában jelentősebb pozíciót képviselő kalocsai érseki kinevezésnél és később a pécsi püspöki kinevezésnél sem a kormány álláspontja érvényesült; más részről pedig a nunciusnak tett ígérek teljesítése sem valósult meg maradéktalanul: Zichy csak a kormányzónak a hűségeskü letétele után, 1924 májusára léphetett a javadalom élvezetébe, Somssichot szeptemberben lemondatták tisztségéről, a nagyváradai javak pedig a vallás- és közoktatásügyi miniszter által vezetett bizottság kezelésébe kerültek.